

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra slovanských jazyků a literatur

Oddělení českého jazyka a literatury

Bakalářská práce

Popis ve vybraných prózách Vítězslava Hálka

Vypracovala: Kamila Nesporá

Vedoucí práce: PhDr. Martin Schacherl, Ph.D.

České Budějovice 2018

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu své bakalářské práce PhDr. Martinu Schacherlovi, Ph.D. za odborné vedení, ochotu, cenné rady a připomínky při zpracování tématu.

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s §47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdávanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 9. května 2018

.....

Kamila Nesporá

Anotace

Bakalářská práce se zabývá analýzou popisu ve vybraných prózách Vítězslava Háška. Jedná se o povídky *Muzikantská Liduška* (1861), *Na statku a v chaloupce* (1871) a *Poldík rumař* (1873). Teoretická část se věnuje biografii Vítězslava Háška, dále obsahuje stručnou charakteristiku slohových postupů s důrazem na slohový postup popisný. Praktická část je soustředěna na analýzu popisu postav, prostředí a času ve zvolených povídkách.

Klíčová slova: Muzikantská Liduška, Na statku a v chaloupce, Poldík rumař, slohové postupy, Vítězslav Hálek

Annotation

The bachelor thesis deals with the analysis of the description in selected prose works by Vítězslav Hálek. These short stories are *Muzikantská Liduška* (1861), *Na statku a v chaloupce* (1871) a *Poldík rumař* (1873). The theoretical part focuses on the biography of Vítězslav Hálek, it also contains a brief characteristic of stylistic procedures with an emphasis on the stylistic descriptive procedure. The practical part is concerned with the description of characters, setting and time in these selected short stories.

Keywords: Muzikantská Liduška, Na statku a v chaloupce, Poldík rumař, stylistic procedures, Vítězslav Hálek

OBSAH

ÚVOD	6
I. TEORETICKÁ ČÁST.....	7
1 VÍTĚZSLAV HÁLEK.....	8
1.1 Život.....	8
1.2 Tvorba.....	10
2 SLOHOVÉ POSTUPY	14
2.1 Informační slohový postup.....	14
2.2 Vyprávěcí slohový postup.....	15
2.3 Výkladový slohový postup.....	15
2.4 Úvahový slohový postup.....	15
2.5 Popisný slohový postup	15
2.5.1 Popis prostý.....	17
2.5.2 Popis odborný.....	17
2.5.3 Popis umělecký (líčení)	18
2.5.4 Charakteristika.....	18
II. PRAKTICKÁ ČÁST	20
3 POPIS POSTAV	21
4 POPIS PROSTŘEDÍ	33
5 POPIS ČASU	40
ZÁVĚR	43
SEZNAM LITERATURY	45

ÚVOD

Vítězslav Hálek patří bezesporu mezi největší osobnosti české literatury. Proslavil se především jako tvůrce milostné a přírodní lyriky a autor vesnických povídek. Jeho umělecká činnost však byla mnohem rozmanitější. Působil také jako dramatik, literární a divadelní kritik, fejetonista, novinář a redaktor literárních časopisů. Za svého života stál v čele českého literárního světa, byl velice uznávaným a oblíbeným spisovatelem. Několik let po smrti se však některé jeho dílo stalo terčem kritiky Josefa Svatopluka Machara (1864–1942), který Hála nazval talentem druhého řádu a vyzdvihoval proti němu Jana Nerudu (1834–1891), jehož považoval za skutečného uměleckého vůdce doby. Hálek a Neruda bývají i v současnosti srovnáváni, avšak nelze stavět jednoho nad druhého, neboť umělecký přínos obou je nesporný. Ve čtenářském přijetí a pochopení jejich děl je ovšem velký rozdíl. Zatímco Nerudovi se dostalo uznání až po smrti, Hálek byl autorem své doby. Bakalářská práce je zaměřena na vybrané prozaické dílo Vítězslava Hála, které je dnes sice tematicky neaktuální, ale umělecky hodnotné.

Bakalářská práce s názvem *Popis ve vybraných prózách Vítězslava Hála* se soustředí na analýzu popisu v prózách *Muzikantská Liduška* (1861), *Na statku a v chaloupce* (1871) a *Poldík rumař* (1873). Primárním zdrojem pro tuto práci byla publikace *Povídky* z roku 1951, která obsahuje všechny tři zvolené prózy, jež patří mezi Hálkovy nejznámější povídky.

Práce je celkově rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část se zabývá životem a dílem Vítězslava Hála, dále jsou zde představeny slohové postupy (informační, vyprávěcí, výkladový, úvahový, popisný), přičemž největší pozornost je věnována slohovému postupu popisnému, který je pro tuto práci stěžejní.

Obsahem praktické části je rozbor a charakteristika slohového postupu popisného v jednotlivých výše zmíněných povídkách. Analyzován je popis postav, prostředí a času. Praktická část je členěna do těchto hlavních kapitol: *Popis postav*, *Popis prostředí* a *Popis času*, na jejichž konci je shrnutí, které srovnává konkrétní popis v jednotlivých povídkách.

Cílem bakalářské práce je celková charakteristika způsobu popisu postav, prostředí a času v povídkách *Muzikantská Liduška*, *Na statku a v chaloupce* a *Poldík rumař*.

I. TEORETICKÁ ČÁST

Teoretickou část bakalářské práce tvoří dvě hlavní kapitoly. První z nich se věnuje biografii Vítězslava Háalka, druhá obsahuje stručný výklad slohových postupů. Pro tuto práci je klíčový postup popisný, proto je mu zde ponechán největší prostor.

1 VÍTĚZSLAV HÁLEK

1.1 Život

Vítězslav Hálek se narodil 5. dubna 1835 v Dolínku, ležícím na jih od Mělníka. Jeho vlastní jméno, kterým byl pokřtěn, bylo Vincenc. Toto jméno používal až do studentských let, kdy si jej na vyšším gymnáziu změnil na Vítězslava. Hálkovi rodiče pocházeli z Korycan, odkud museli odejít, neboť se sňatkem vzepřeli vůli svých rodičů. Usadili se v Dolínku, kde si najali malou hospodu. Jejich živnosti se zde ale příliš nedařilo, a proto se odtud přestěhovali do Zátvora, kde si pronajali větší hostinec. V Zátvoru pobývali šest let. Roku 1844 se rodina opět stěhovala, tentokrát do Bíškovic a odtud do Bukole, kde Josef Hálek koupil v roce 1852 hospodu. Své dětství a mládí tedy Vítězslav Hálek prožil na vesnici a právě klidné venkovské prostředí a tradiční život na vsi v souladu s přírodou měly později vliv na jeho tvorbu.

Hálkův otec chtěl, aby po něm Vincenc převzal živnost, proto ho rodiče poslali do Jestřebí u České Lípy, kde strávil rok mezi Němci, aby se naučil německy a mohl se tak domlouvat s německými hosty. Po roce kojetický farář František Honzík rodičům doporučil, aby dali Vincence do Prahy, kde se mohl německy naučit lépe. Příklad do Prahy měl pro Hála zásadní význam, neboť se rázem ocitl v centru kulturního dění a vlasteneckého nadšení a počal si zde uvědomovat národní sounáležitost. V Praze navštěvoval německou školu u trinitářů u kostela Nejsvětější Trojice ve Spálené ulici. Protože byl velice nadaným studentem, rozhodli se rodiče pro jeho kněžské vzdělání.

Mladý Hálek tedy pokračoval ve studiu na staroměstském Akademickém gymnáziu, kde strávil léta 1847–1854 a zažil zde revoluční rok 1848. V této době bylo gymnázium přeměněno na české a v popředí společenského života stanul aspekt vlastenectví. Ředitelem gymnázia byl dramatik Václav Kliment Klicpera (1792–1859), členy učitelského sboru byli např. profesor českých dějin František Svoboda, katecheta páter Václav Štulc (1814–1887), profesor češtiny Josef Franta Šumavský (1796–1857), dr. František Čupr (1821–1882) nebo literární historik a politik Václav Zelený (1825–1875). Téměř každá třída vyššího gymnázia měla svůj rukopisný časopis. Když byl Hálek v sextě, časopis jeho třídy se jmenoval *Varito a lyra*. V septimě byl název změněn na *Varito* a Hálek byl zvolen redaktorem, neboť jeho stylistický talent byl nesporný a všemi obdivovaný, jeho práce bývaly předčítány jako ukázkové i ve vyšších třídách. První Hálkovy spisovatelské kroky začaly právě v těchto školních časopisech,

kde se od roku 1852 pod své příspěvky podepisoval jako Vítězslav Dolínský. Tímto přízviskem odkazoval k místu svého narození, vesnici Dolínku, jménem Vítězslav vyjadřoval své vlastenecké smýšlení. Ve stejné době jako Hálek studoval na gymnáziu i Jan Neruda, který byl také členem literárního kroužku ve své třídě. Hálek a Neruda se později stali spolupracovníky a přáteli. S nástupem Bachova absolutismu však byly literární aktivity studentů vnímány jako protistátní. Všichni profesori i někteří studenti, včetně Vítězslava Hála, byli vyšetřováni pro podezření ze spiknutí. Nakonec policie v žádném z článků nezjistila nic závadného a vyšetřování proto zastavila. Vést školní časopisy ale bylo důrazně zakázáno, k tomu se navíc muselo ve třídách vyššího gymnázia vyučovat v němčině, výjimkou bylo pouze náboženství.

Vítězslav Hálek byl celkově dobrým studentem a hodně četl a studoval i mimo školu. Seznamoval se tak s velkými světovými básníky, z nichž ho okouzлил zejména William Shakespeare (1564–1616). Tímto získával Hálek širší rozhled a uvědomil si, že kněžství není to, co by ho naplňovalo. Zalíbení našel ve filosofii a literatuře. Už v předposledním roce na gymnáziu mu vyšly první verše, a sice v časopise *Lumír* balada *Nekřtěncova dušička*. *Lumír*, za redigování spisovatele Ferdinanda Břetislava Mikovce (1826–1862), byl tehdy jediným povoleným literárním časopisem, kolem kterého se sdružovali mladí spisovatelé.

Po maturitě s vyznamenáním roku 1855 Hálek nastoupil na Filosofickou fakultu Univerzity Karlovy, kde studoval filologii, historii, filosofii a estetiku. Touto volbou se ovšem rozešel s přáním rodičů, kteří ho proto přestali hmotně podporovat. Hálek tak zažíval těžké časy. Trpěl finanční nouzí a také studium filologie ho zklamalo. Touha stát se profesorem ho opustila, Hálek studia nedokončil a rozhodl se stát spisovatelem z povolání. O úkolu spisovatele sám napsal: „[...] *umělec, má-li býti umělcem dobrým, výtečným, nesmí věnovati svůj život ničemu jinému než umění. A sice nejen snad podle nějaké laciné fráze; nýbrž nejlepší, nejschopnější síly své, svůj nejkrásnější čas a v něm ty nejkrásnější, zrovna jak říkáme požehnané chvíle – on celý musí býti povolání svému zasvěcen. Každé jiné rozdělení rozptylováním, slábnutím; každé jiné vedlejší zaměstnání jest olovem na jeho chůzi a na jeho letu.*“ (HÁLEK 1886: 183).

Živil se soukromým doučováním v bohatých pražských rodinách a dostal se tak do rodiny zemského advokáta Mikuláše Horáčka (1799–1855), který ho najal jako soukromého učitele pro své čtyři děti – Dorotku, Marii, Eduarda a Emanuela. Hálek začal k Horáčkům docházet na jaře roku 1857 a mezi ním a advokátovou nejstarší

dcerou Dorotkou se vyvinul milostný vztah. Rodičům Dorotky se to však nelíbilo, proto si milenci začali tajně psát. Z tajných veršovaných dopisů vznikla básnická sbírka *Večerní písně* vydaná v roce 1859. Po deseti letech dostali Vítězslav a Dorotka od rodičů požehnání a 13. května 1867 byla svatba. Sňatkem Hálek mimo jiné získal významné postavení, mohl se věnovat literatuře, společenskému životu a cestování. Podnikl tři cesty po slovanské části habsburské monarchie. Dojmy a poznatky z těchto cest se staly základem některých jeho děl (*Goar, Černý prapor, Dědicové Bílé hory*).

V roce 1870 se Hálkovým narodil syn Jiří Emanuel, který však tři dny po porodu zemřel. Dalšího dítěte se dočkali v roce 1872, kdy se jim narodil syn Ivan.

8. října roku 1874 ve věku 39 let Hálek náhle zemřel. Smrt uznávaného a oblíbeného spisovatele velice zasáhla českou společnost. Vítězslav Hálek je pochován v rodinném hrobě rodiny Horáčkovy v Praze na Vyšehradě.

1.2 Tvorba

Jméno Vítězslava Háška se od konce padesátých let do poloviny sedmdesátých let 19. století objevovalo takřka na všech úsecích literárního dění. Hálek působil jako novinář, kritik, básník, prozaik i dramatik.

Do povědomí se Vítězslav Hálek dostal v roce 1858 po vydání své první básnické knihy *Alfréd*. „[...] *lyrickoepická skladba, pokračující ve veršovaných povídkách byronského typu a vznikající pod silným dojmem Máchova Máje, příliš zjevně prozrazovala vzory, v nichž se její autor zhlédl.*“ (BRABEC 1961: 101). I přes tento fakt ale *Alfréd* učinil z Háška známého básníka a to nejen pro svou neobvyklost, ale i proto, že v té době u nás nebyly velké osobnosti poezie: „*Šesté desetiletí našeho věku, nebo určitěji řečeno léta 1848 – 1858 obecně se pokládají za mrtvou sezónu českého verše. Nebylo, kdo by psal básně, a nebylo, kdo by je četl.*“ (VLČEK 1960: 185). Když v roce 1859 vydal *Večerní písně*, jeho sláva ještě stoupla. Tato sbírka, vzniklá z veršovaných vyznání Dorotce, je pokládána za vrchol jeho lyrické tvorby a ve své době se stala velice oblíbenou. Jsou to verše jednoduché, optimistické a plné lásky jakožto nejvyššího principu lidského života. Za Háškova života vyšla tato sbírka dokonce třikrát. Některé z veršů byly zhudebněny předními českými skladateli, Bedřichem Smetanou (1824–1884) nebo Antonínem Dvořákem (1841–1904). Protože si *Večerní písně* získaly velikou přízeň čtenářů, napsal Hálek v podobném duchu ještě dvě lyrickoepické skladby, byly to skladby *Krásná Lejla* (1859) a *Mejrima a Husejn* (1859). Ani jedna z básní však nedosáhla úrovně *Večerních písní*. V lyrickoepických

skladbách *Goar* (1864), *Černý prapor* (1867) a *Dědicové Bílé hory* (1869) se potom pokoušel o oslavu hrdinských činů a zápasů za národní svobodu. „*Zatímco v Alfredu, v Krásné Lejle, v Mejrimě a Husejnu [...] opěvoval všemocnost a ideálnost lásky, inspiroval se v nových skladbách politickými ideály, prováděje zároveň kritiku pasívních nebo kolísavých hrdinů, kteří se bezmocně zmítají v niterných rozporech a vášních.*“ (BRABEC 1961: 109). Větší veršovanou lyrickoepickou povídkou je *Děvče z Tater*. Je to příběh o lásce a žárlivosti prostoupený oslavou hor a přírody. „*Tato skladba byla sice přirozenější, než předcházející Hálkovy lyrickoepické básně, avšak i do vyprávění děje i do kresby postav zasahují rušivě konvenční motivy hojně užívané v romantických veršovaných povídkách.*“ (BRABEC 1961: 115). Hálek psal i krátké epické básně, které se označují jako balady či romance. Již zmíněná *Nekřtěncova dušička*, první Hálkova tištěná báseň, byla balada. V počátcích mu byla inspirací *Kytice* Karla Jaromíra Erbena (1811–1870), později do balad začínaly pronikat realističtější postřehy charakterizující prostředí české vesnice, tyto básně tak nabývaly podobu veršovaných obrázků ze života. V roce 1862 vyšly *Balady*, mezi nimiž se objevil právě i tento typ básní, např. *Bláznivý Janoušek* nebo *Frajtr Kalina* (BRABEC 1961: 115). V roce 1874 vyšla sbírka *Pohádky z naší vesnice* zachycující život obyčejného venkovského lidu. V básních této sbírky se zračí radostný i posmutnělý obraz české vesnice. V letech 1872–1874 vycházela v časopisech Hálkova přírodní lyrika, která byla následně shrnuta do sbírky *V přírodě*. Inspiračním zdrojem při psaní těchto básní mu byla příroda, k níž měl svým původem velice blízko, zejména pak krajina rodného Mělnicka. Verše této sbírky jsou zpěvné a optimisticky laděné.

Když se v českém kulturním životě počaly objevovat snahy vybudovat stálé divadlo, Hálkův obdiv k světovým dramatikům výrazně vzrostl a sám napsal několik her. V roce 1860 vznikla hned tři dramata: *Carevič Alexej*, *Záviš z Falkenštejna* a *Král Rudolf*. Následovala tragédie *Král Vukašín*, kterou bylo v roce 1862 slavnostně otevřeno Prozatímní divadlo. Kromě těchto her napsal ještě další dvě, *Sergius Catilina* (1863) a *Amnon a Tamar* (1866), hru *Jiří z Poděbrad* nedokončil. Všechny hry odrážejí politickou aktuálnost, příběhy a postavy vystupovaly jako analogie problémů šedesátých let (BRABEC 1961: 107). Hálek chtěl pozvednout české drama na úroveň dramatické tvorby Schillerovy či Shakespearovy. „*Dočasné úspěchy, které jako dramatik slavil, mu jenom ztěžovaly pochopit, že tápe v bludném kruhu. Časem, když pominuly politické a společenské souvislosti, k nimž tyto hry bezprostředně mluvily, ztrácely na významu a zjevně se odkrývaly jejich umělecké slabiny. Zůstaly cenné pouze*

jako příklad dobového úsilí dát českému diváku drama shakespearovského typu, povznést je na světovou úroveň a přimknout je k aktuálním politickým otázkám.“ (BRABEC 1961: 108).

Velké úspěchy sklízel Vítězslav Hálek také v tvorbě prozaické. Typické jsou pro něho kratší prozaické formy, především povídka. Hálkovy první vesnické povídky, např. *Jiřík*, *Přívozník*, *Kovářovic Kačenka*, byly nejdříve publikovány v časopisech a později vyšly souborně pod názvem *Spisy prózou* (1862). V těchto povídkách se většinou objevuje příběh o lásce, které se staví do cesty nelibost rodičů nebo sociální nerovnost. Povídky tak působí poněkud monotónním dojmem a sám Hálek věděl, že je potřeba ubírat se jiným směrem. „*Cítil, že vyprávěný příběh bude tím působivější, čím věrněji a rozmanitěji zachytí osobité rysy vesnického života.*“ (BRABEC 1961: 111). V roce 1861 vyšla povídka *Muzikantská Liduška* vyprávějící o nešťastné lásce a jejím tragickém konci, v níž je již patrný měnící se umělecký záměr. K jeho dalším známým dílům patří vesnické povídky vzniklé v sedmdesátých letech. Jsou to povídky *Na statku a v chaloupce* (1871), *Pod dutým stromem* (1872), *Na vejminku* (1873) a *Pod pustým kopcem* (1874). Tématem těchto povídek je střetávání starých a nově se utvářejících vztahů mezi lidmi na vesnici v průběhu její přeměny kolem roku 1848, v době nástupu kapitalistických poměrů (BRABEC 1961: 112). Vedle vesnických povídek jsou se jménem Vítězslava Hála spjaty také „křídové kresby“. Toto označení používal pro své prózy, v nichž je potlačený děj a namísto toho je prohloubená psychologie postav. Mezi křídové kresby se řadí povídky *Poldík rumař* (1873) a *Študent Kvoch* (1874). Přestože vesnická tematika byla Hálkovi nejbližší, psal i prózy z prostředí městského. Mezi ně patří: *Kterak se pan Suchý rozhněval na svět*, *Mladá vdova a starý mládenec* a *Pohádka o jednom klobouku*, přičemž tyto povídky Hálek označuje jako „humoresky“, neboť v nich převládá ironický a humorný tón. Dalšími povídkami z městského prostředí jsou *U panských dveří* (1866) nebo *Zapomenutý* (1867).

Významnou událostí Hálkova života byla účast na vydání almanachu *Máj* v roce 1858. Tento literární sborník, který se hlásil k odkazu Karla Hynka Máchy (1810–1836) a který chtěl rehabilitovat jeho památku, kolem sebe sdružoval několik spisovatelů, zejména mladých. Kromě Vítězslava Hála, který je považován za jednoho z hlavních představitelů školy májové, do almanachu přispívali Jan Neruda, Rudolf Mayer (1837–1865), Josef Barák (1833–1883), Josef Václav Frič (1829–1890), Karel Sabina (1813–1877), Karolina Světlá (1830–1899), ze starších autorů potom Karel Jaromír Erben či Božena Němcová (1820–1862). Po Josefu Barákovi, který redigoval

první ročník, nastoupil na jeho místo Hálek, jenž redigoval druhý až čtvrtý ročník. Vydání almanachu *Máj* s sebou přineslo mimo jiné literární boje mezi starší a mladší generací. Tyto neshody a polemiky daly vzniknout Hálkově stati „*Básnictví české v poměru k básnictví vůbec*“, která byla otištěna v Nerudových *Obrazech života* v roce 1859.

V roce 1861 založil Julius Grégr (1831–1896) český deník *Národní listy* a Hálek se stal jedním z jeho předních redaktorů. Přispíval do něho fejetony, literární i divadelní kritikou. Získal tak významné postavení, z něhož mohl promlouvat k českému národu.

Když v roce 1862 zemřel šéfredaktor časopisu *Lumír* Ferdinand Břetislav Mikovec, převzal po něm Hálek na rok tuto funkci. Poté byl *Lumír* změněn na ilustrovaný časopis *Zlatá Praha*, kterému však vyšel pouze jeden ročník, neboť v roce 1864 zemřel jeho nakladatel Karel Seyfried. Nahradiť tento časopis měly *Květy* založené Juliem Grégrem a vydávané od roku 1865 s redakcí Hálkovou a Nerudovou. Ani *Květy* se však dlouho neudržely a v roce 1872 přestaly vycházet. Hálek s Nerudou tedy obnovili časopis *Lumír*, jehož redakci později převzali Svatopluk Čech (1846–1908) a Otakar Hostinský (1847–1910).

V roce 1861 dal Hálek podnět ke vzniku *Umělecké besedy*, která měla sdružovat umělce různých oborů – spisovatele, malíře, sochaře i hudebníky. Roku 1863 byl tento spolek schválen a Hálek se stal členem jeho výboru a zároveň vedoucím literárního odboru.

Vítězslav Hálek se zapsal také do historie Národního divadla. Při pokládání základního kamene v roce 1868 byl do základů vložen jeho článek „*Na zdar důstojného divadla Národního*“.

2 SLOHOVÉ POSTUPY¹

Samotné tvorbě každého jazykového projevu vždy předchází volba slohového postupu jakožto určitého modelu, kterému podléhá jeho formální i obsahové vyjádření. „*Slohovým postupem je způsob jazykového sdělování určité látky, určitého obsahu v pojetí tématu projevu, popř. jeho tematických úseků, je-li projev členitý.*“ (BEČKA 1992: 35).

Při výběru konkrétního slohového postupu je nutno brát ohled jednak na cíl jazykového projevu a jednak na jeho obsah. Realizací slohového postupu je pak slohový útvar, který se však zpravidla zakládá na kombinaci více slohových postupů, přičemž se vychází ze slohového postupu převažujícího, dominantního.

Rozlišují se tyto slohové postupy:

- Informační
- Vyprávěcí
- Výkladový
- Úvahový
- Popisný

2.1 Informační slohový postup

Tento postup bývá někdy označován jako styl oznamovací. Z hlediska kompozice, tedy vnitřního uspořádání, je nejjednodušší. Fakta jsou pouze konstatována, přičemž jejich vzájemná souvislost je minimální, někdy dokonce nemusí být vyjádřena vůbec. Z toho důvodu se v textu nevyskytují odkazovací výrazy a také větná stavba není příliš rozvinutá. Jednotlivé informace mohou být sdělovány v libovolném pořadí. Informační slohový postup nachází své uplatnění především ve stylu administrativním, odborném a také v soukromé komunikaci. Základními útvary, v nichž je tento postup využíván, jsou například e-mail, textová zpráva či životopis.

¹ Charakteristika slohových postupů je dle publikací BEČKA, J. V. *Česká stylistika*. Praha: Academia, 1992., ČECHOVÁ, M. *Současná stylistika*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008., CHLOUPEK, J. *Stylistika češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991.

2.2 Vyprávěcí slohový postup

Cílem tohoto postupu je zachytit proces, během kterého se něco děje. Podává průběh jedinečné události či příběhu, přičemž jednotlivé dějové prvky jsou spjaty časovou posloupností nebo příčinnou následností. Vyprávění je tvořeno souvislým textem, v němž nechybí napětí a charakteristické pro něj je také to, že se rozvíjí, tzn., postupuje od zápletky k vyvrcholení a následnému rozuzlení. Ve zjednodušené formě se s ním lze setkat v běžné komunikaci a publicistickém stylu. Centrem jeho uplatnění jsou epické žánry krásné literatury, kde ho doplňují i jiné postupy. Základním slohovým útvarem vyprávěcího slohového postupu je prosté a umělecké vypravování a anekdota.

2.3 Výkladový slohový postup

Výkladový slohový postup se soustřeďuje na vysvětlení podstaty předmětů, jevů nebo dějů, což je umožňováno skrze snahu zachytit vnitřní i vnější souvislosti sdělovaných faktů. Vyjádření složitých vztahů si vyžaduje poměrně složitou větnou stavbu. Výklad musí být vždy objektivní, nezaujatý, subjektivita je zde proto naprosto nežádoucí. Typickým znakem výkladu je také výrazné členění textu, a to jak horizontální, tak vertikální. Cílem členění je zpřehlednění textu. Výklad může být doplněn také obrázky, grafy, tabulkami, apod. Výkladový slohový postup se uplatňuje zejména v odborných textech. Základními slohovými útvary, které ho využívají, jsou výklad, referát či abstrakt.

2.4 Úvahový slohový postup

Cílem tohoto postupu je zachycení vnitřních souvislostí sdělovaných faktů. Někdy je považován za variantu výkladového slohového postupu, od něž se liší subjektivitou. Jeho základem je totiž vyjadřování názorů autora a takéž subjektivní hodnocení faktů. S úvahovým slohovým postupem se setkáváme nejčastěji v oblasti společenských věd, objevuje se však i v krásné literatuře či reflexivní lyrice. Slohovými útvary zakládajícími se na úvahovém slohovém postupu jsou úvaha, esej či fejeton.

2.5 Popisný slohový postup

Cílem popisného slohového postupu je vystižení vlastností a znaků osob, předmětů, jevů, prostředí dějů či postupů práce, a to na základě jejich vnímatelnosti

lidskými smysly. Týká se zejména těch znaků a vlastností, které pokládáme z určitého hlediska za závažné, podstatné. Kromě viditelných znaků objektu, jako jsou například barva, velikost či tvar, se někdy mohou uvádět také údaje o souvislostech celku s částmi nebo částí mezi sebou. Množství a pořadí znaků popisovaného objektu je voleno s ohledem k záměru popisu, jeho funkci. Jednotlivá fakta popisu jsou běžně podávána formou výčtu, přičemž vždy by měly být zachovány určitá posloupnost a řád umožňující přehlednost a srozumitelnost. Rozsah popisu a míra podrobnosti jsou závislé na jeho předpokládané funkci, ale i na tom, zda popis stojí samostatně nebo je součástí jiného útvaru. Nejrozsáhlejší popisy najdeme v útvarech odborného stylu.

Protože popisované objekty a skutečnosti, ať už jde o osobu, krajinu či nějaký lidský výtvar, jsou konkrétní, tak také vše, co u nich pozorujeme a následně popisujeme, je konkrétní. „*Proto konkrétnost je základním znakem popisu.*“ (BEČKA 1992: 315).

Veškeré údaje o popisovaném objektu získáváme z deskriptivních (popisných) informací. V nich se velice často uplatňuje přívlastek, nejhojněji přívlastek vyjádřený přídavným jménem jakostním.² Přívlastek může být holý, několikanásobný či postupně rozvíjející. Deskriptivní znak lze vyjádřit také pomocí jmenného přísudku, příslovce rozvíjejícího sloveso nebo podstatného jména označujícího název nositele vlastnosti. Častým prostředkem užívaným při popisu je přirovnání.³ Společné znaky objektu mohou být vyjádřeny také pomocí přenašení slovního významu, tj. metaforou,⁴ metonymií⁵ či synekdochou.⁶ Z hlediska slovních druhů popis využívá především substantiv a adjektiv. „*Popis směřuje k nadčasovosti, proto v něm má přednost nepříznamová 3. os. sg. prézenta.*“ (ČECHOVÁ 2008: 109).

S popisem se setkáváme v textech různých druhů, neboť popisný slohový postup umožňuje vytvářet různorodé typy textů v závislosti na podmínkách komunikace, zejména na komunikačním záměru autora. Nejčastěji se však popis objevuje ve stylu odborném a uměleckém.

² Přídavná jména jakostní (kvalitativní) vyjadřují příznak jako kvalitu (tzn., vyjadřují vlastnost objektu).

³ Přirovnání je pojmenování, které pro označení jedné skutečnosti využívá její podobnost se skutečností druhou, se kterou je srovnávána na základě podobných vlastností (VLAŠÍN 1984: 301).

⁴ Metafora je pojmenování založené na přenesení významu jednoho slova na slovo druhé, a to na základě podobnosti mezi označovanými skutečnostmi (VLAŠÍN 1984: 225).

⁵ Metonymie je pojmenování založené na přenesení významu jednoho slova na druhé, a to na základě vnitřní souvislosti mezi označovanými skutečnostmi (VLAŠÍN 1984: 227–228).

⁶ Synekdocha je zvláštní případ metonymie, přičemž název celku je použit pro označení části anebo naopak je názvem části označen celek (VLAŠÍN 1984: 369–370).

Dle určení a způsobu zpracování popisu rozlišujeme tyto druhy:

- Popis prostý
- Popis odborný
- Popis umělecký (líčení)
- Charakteristika

2.5.1 Popis prostý

Jedná se o popis, při němž jsou znaky, části, vlastnosti popisovaného objektu prostě vypočítány a jsou chápány jako neměnné a trvalé. Uplatňuje se v běžné denní komunikaci, nemá funkci odborného poučení, ani estetizujícího ztvárnění popisované skutečnosti. Znakem prostého popisu je diferenciací. „*Všimá si totiž především těch znaků, které diferencují objekt popisu od jiných objektů téže třídy a umožňují jeho jednoznačnou identifikaci.*“ (ČECHOVÁ 2008: 111).

Nejběžnějším větným schématem popisu prostého je takové schéma, kdy je nejprve představen popisovaný objekt, poté následuje významově široké přísudkové sloveso a nakonec větný člen tvořící vlastní popis, většinou několikanásobný. Tento způsob je však typický spíše pro krátké popisy, v delších popisech je totiž obtížné zahrnout popisné prvky do jedné věty a pod jedno přísudkové sloveso. Proto v takových případech bývá popis rozložen do několika větných celků, přičemž všechny věty vycházejí od popisovaného objektu, není ho tedy nutné neustále jmenovat.

V popisu prostém se někdy můžeme setkat s prvky postupu vyprávěcího, neboť volba pojmenování není vždy dostatečně promyšlená, běžná jsou tedy dodatková doplnění.

2.5.2 Popis odborný

Odborný popis „*má úkol naučný, ale pokud tento úkol nepřesahuje úkol nahrazovat (popř. doplňovat) přímý názor, zůstává v podstatě na úrovni popisu prostého.*“ (BEČKA 1992: 322). Pokud jsou v popisu kromě konkrétních znaků objektu obsaženy i jeho vlastnosti, popis se tím dynamizuje, neboť k vystižení vlastností slouží dějová slovesa.

V odborných popisech je mnohdy dáván důraz na stručnost a přehlednost. Vznikají tak popisy pouze heslovité, v nichž je dějovost potlačena.

Nejdůležitější vlastností odborného popisu je užívání odborných termínů, které činí text laikovi nesrozumitelným, přesto, že větná stavba popisu bývá jednoduchá. Příznačné pro odborný popis je také řídké užívání zájmen a elips podmětů. Táž slova

jsou tedy opakována v jednotlivých větách. Je to z toho důvodu, aby byl smysl věty zřejmý. Často se v odborném popisu můžeme setkat i s odlišnou grafickou úpravou, objevují se v něm obrázky, schémata, tabulky, apod. Dochází tak k přechodu od zvukových prostředků k prostředkům optickým.

2.5.3 Popis umělecký (líčení)

Umělecký popis zaznamenává autorovy subjektivní dojmy, které v něm popisovaný objekt vyvolal. To znamená, že autor nevykládá skutečnost, jaká je, ale jak na něho působí, jak se mu jeví. Často je zřejmá snaha autora vyvolat stejné pocity ve čtenáři. Ve srovnání s popisem odborným, který je obecný a objektivní, je umělecký popis většinou individuální a subjektivní.

Pro líčení je typické vyjadřování pomocí nepřímých pojmenování, přirovnání⁷ či metafor.⁸ „Podstatou líčení je vždy schopnost vidět nově a nově viděné adekvátně vyjádřit.“ (CHLOUPEK 1991: 87) I v uměleckém popisu se můžeme setkat s oslabenou nebo naopak zesílenou dějovostí. „Oslabená dějovost bývá někdy nahrazena dynamikou výčtovou.“ (BEČKA 1992: 326) Zdynamizovat děj lze několikerými způsoby. Jedním z nich je nahrazení stavových, nedějových sloves slovesy dějovými, další spočívá v tom, že místo stavu je popisován vznik stavu. Dynamičnosti popisu se dá dosáhnout také tím, že nehybný stav je zobrazen jako utajený, ale fiktivní pohyb, nebo tím, že se popisovaný objekt mění.

Další podobou uměleckého popisu je náladové líčení, jehož jinakost spočívá v tom, že „nemá v čem popisný objekt, k němuž by se věty výčtové linie vázaly“ (BEČKA 1992: 329). Objekt se popisem teprve vytváří, je to náladový dojem, který má líčení ve čtenáři vytvořit.

Formou uměleckého popisu je také náladová lyrika. V poezii ovšem náladový popis není zasazen do dějové osnovy jako v epice. „Nálada je tu oproštěna a básník ji zhušťuje do obrazů, zvukově podmalovaných rytmem a rýmem.“ (BEČKA 1992: 331).

2.5.4 Charakteristika

Charakteristika je popis, při kterém není pozornost zaměřena pouze na vnější znaky osoby, ale i na znaky duševní. Právě zachycení povahových vlastností člověka,

⁷ Přirovnání je pojmenování, které pro značení jedné skutečnosti využívá její podobnost se skutečností druhou, se kterou je srovnávána na základě podobných vlastností (VLAŠÍN 1984: 301).

⁸ Metafora je pojmenování založené na přenesení významu jednoho slova na slovo druhé, a to na základě podobnosti mezi označovanými skutečnostmi (VLAŠÍN 1984: 225)

které nelze přímo vnímat, nýbrž na ně jen usuzovat z jejich vnějších projevů, odlišuje charakteristiku od prostého popisu osoby. Při charakteristice člověka jde i o jeho hodnocení, v textu se proto objevují hodnotící výrazy.

Duševní vlastnosti mohou být vyjádřeny trojím způsobem. Prvním způsobem je jejich přímé konstatování pomocí substantiv a adjektiv, další spočívá v konkretizování vlastností na základě jejich projevů. Třetím způsobem je zachycení vlastností prostřednictvím chování osoby za určité situace. Takováto charakteristika pak „vytváří sérii krátkých vypravování, jež dokumentují vlastnosti charakterizované osoby [...]“ (BEČKA 1992: 333).

II. PRAKTICKÁ ČÁST

Praktická část bakalářské práce se zabývá rozborem popisu v prózách Vítězslava Háška. Jedná se o povídky *Poldík rumař*, *Na statku a v chaloupce* a *Muzikantská Liduška*, patřící mezi Háškova nejznámější prozaická díla. Pozornost je soustředěna na pasáže, v nichž je realizován popis postav, prostředí a času. U jednotlivých popisů sledujeme, kolik prostoru mu autor věnuje, je-li popis detailní či nikoliv, jaké prostředky využívá, apod. Praktická část je členěna na hlavní kapitoly *Popis postav*, *Popis prostředí* a *Popis času*, přičemž v každé z nich jsou rozebrány všechny tři povídky. V kapitole *Popis postav* je také nastíněn jejich děj. V závěru každé ze tří hlavních kapitol je shrnutí konkrétního popisu ve zvolených prózách.

3 POPIS POSTAV

Povídka *Muzikantská Liduška* zobrazuje tragický osud mladých milenců, kterým se do cesty staví neústupní rodiče a jejich touha po majetku. Prostá venkovská dívka Liduška se nedokáže vzepřít svým rodičům, kteří ji přinutí k sňatku s bohatým statkářem Krejzou, jehož nemá ráda. Liduščin milý, chudý muzikant Toník, proto pozbývá důvěry v její věrnost a odchází, ačkoliv Liduška na poslední chvíli příkaz rodičů neuposlechne. Zklamána v lásce k milovanému hochu se pak pomate rozumem. Povídka odráží sociální poměry na vesnici, kde začínají vládnout peníze a touha po bohatství. Zřetelně zde vystupuje generační spor mezi dítětem a jeho rodiči, kteří dávají přednost majetku před přáním svého dítěte.

Nejdůležitějšími postavami vystupujícími v této povídce jsou Liduška Staňková, muzikant Toník a bohatý statkář Krejza. Kromě nich do děje zasahují vesnický blázen přezdívaný „zlatý ženich“, starý Souček a Liduščini rodiče Staněk a Staňková. Nejvýraznější role z těchto čtyř vedlejších postav mají „zlatý ženich“ a Souček. Co se týče počtu postav, v této povídce se jich ve srovnání s povídkami *Poldík Rumař* a *Na statku a v chaloupce* vyskytuje nejvíce, ačkoliv tato je co do rozsahu nejkratší. Kromě výše uvedených postav se v povídce objevují i další, které však spíše dokreslují a oživují pozadí příběhu. S výjimkou postavy Jeníka Vovorky, který je vypravěčem jmenován a který jinak v příběhu nesehrává žádnou roli, jsou ale všechny ostatní anonymní. K jejich označení neslouží vlastní jména, nýbrž pouze názvy obecné. Konkrétně se jedná o postavy kostelníka, hospodského, kněze, muzikantů a vesnických bab. V samém závěru se také objevuje postava vypravěče hovořícího s Liduškou a jeho matky. V určitých částech povídky je patrná přítomnost velkého počtu lidí, která ovšem není naznačována výčtem jednotlivých osob, ale obecnými výrazy vyjadřujícími větší počet nebo plurálem, např. „*svatební průvod se hnul*“ (HÁLEK 1951: 35), „*lidé v hospodě ledacos povídali*“ (HÁLEK 1951: 11), „*křičeli a smáli se jedni*“ (HÁLEK 1951: 10), „*přisvědčovali druzí*“ (HÁLEK 1951: 10).

Přestože se v povídce, jak již bylo řečeno, vyskytuje postav hned několik, popis najdeme jen u některých z nich, bez ohledu na to, zda se jedná o postavy hlavní či vedlejší. Jejich popis je však tvořen jen malým množstvím deskriptivních informací. Představu o vlastnostech a charakteru jednotlivých postav si čtenář utváří zejména na základě jejich jednání, postojů a promluv, spíše než na základě popisných informací, neboť těch je v tomto textu velice málo.

Nejvíce popisných informací se zpravidla očekává u hlavní postavy příběhu, v této povídce tedy u postavy Lidušky. Její popis je ale poměrně zredukovaný. Vnější charakteristikou Lidušky se autor téměř nezabývá, zaznamenáváme ji pouze v těchto úsecích: „*Ani modré nebe není hezčí nežli Liduščino oko*“ (HÁLEK 1951: 9), „*[...] slzička padla na růžovou tvář*“ (HÁLEK 1951: 9), „*oči její byly jako fialka, když ji umyje ranní rosa*“ (HÁLEK 1951: 28), „*Liduška nebyla ani červená, ani bledá, ani se netřásla [...]*“ (HÁLEK 1951: 35). Tyto případy vnější charakteristiky jsou ovšem příliš krátké a velice neurčité a obrazné na to, aby si na jejich základě čtenář mohl vytvořit přesnější představu o vzezření postavy. Také vnitřní charakteristika hrdinky se omezuje pouze na několik popisných informací, např. „*Málokdy se zasměje, často pláče [...]*“ (HÁLEK 1951: 41), započítat můžeme i tento případ, dalo by se říci, obrazného vyjádření: „*Kdež jest v nebi tolik lesku, tolik dobroty, tolik nezkalené čistoty? A ta milá duše, již je vidět skrze to vše [...]*“ (HÁLEK 1951: 9), přičemž tyto informace sděluje sám vypravěč. Kromě toho popis Lidušky vychází také z řeči ostatních postav, např. „*[...] povídali, že je Liduška pyšná [...]*“ (HÁLEK 1951: 11), „*Říkají, že je bláznivá [...]*“ (HÁLEK 1951: 41). Povahové vlastnosti Lidušky jsou více než z těchto uvedených ukázek patrné z jejího chování a promluv.

Vlastnosti druhé nejdůležitější postavy této povídky, muzikanta Toníka, ve velké míře vycházejí z jeho jednání a promluv. Jedinými úseky, kde jsou explicitně vyjádřeny jeho vlastnosti a schopnosti jsou tyto: „*[...] a Toník, vyhlášený tanečník, nemohl se držet v kole.*“ (HÁLEK 1951: 10) a „*Kdyby byl uměl číst v lidském úsměvu, byl by mu rozuměl; on ale číst neuměl a neporozuměl.*“ (HÁLEK 1951: 35). U postavy Toníka se neobjevují žádné informace týkající se popisu jeho zevnějšku.

Největší množství deskriptivních informací se nachází u postavy Součka, přestože se jedná o postavu vedlejší a pro děj povídky nepodstatnou. Zaznamenáme u ní jak charakteristiku vnější, tak vnitřní. Popis zevnějšku Součka se ovšem nezaměřuje na jeho vzhled jako takový, nýbrž se vztahuje k určité události. Tento popis využívá přímého pojmenování, což znamená, že jednotlivé znaky jsou prostě vyjmenovány: „*Starý Souček chodil dnes po vesnici v parádě. Měl sváteční nalejvák, jak říkal svému klobouku, čistou bílou košili, sváteční spodky, šátek na mašli a viksované boty.*“ (HÁLEK 1951: 31). I přesto, že je postava Součka, jak již bylo řečeno, vedlejší, věnuje autor poměrně velký prostor popisu její povahy. Na rozdíl od popisu vnějších znaků, které byly pojmenovány přímo, k popisu duševních vlastností využívá spíše ustálená spojení slov, např. „*Byl ale taky Souček vybraná kopa.*“ (HÁLEK 1951: 16), „*Kdo*

neznal starého Součka, ten by ho byl koupil [...]“ (HÁLEK 1951: 16). Přímého vyjádření je užito pouze v jednom případě: *„Veselí, žert a vtip měl zrovna v krvi [...]*“ (HÁLEK 1951: 16).

Posledními postavami, u kterých se objevuje popis, byť se jedná o krátké pasáže, jsou Krejza, „zlatý ženich“ a hospodský. Nacházíme u nich pouze charakteristiku vnitřní, např. („zlatý ženich“) *„Tak se totiž jmenoval člověk, jenž byl půl blázna a půl starosvata.“* (HÁLEK 1951: 12), (Krejza) *„Lidé arci o něm říkali, že mu v hlavě rozum straší [...]*“ (HÁLEK 1951: 12), *„Podivný člověk byl hospodský.“* (HÁLEK 1951: 17). U postav hospodského a „zlatého ženicha“ jsou kromě přímého pojmenování duševní vlastnosti vyjádřeny také popisem jejich obvyklého chování, např. *„Chodíval po posvíceních, po muzikách, po poutích, a k lidem se blížil tím, že každému říkal „zlatý“* (HÁLEK 1951: 12), *„Ale slyšte jen, jak ferina hospodský se snažil, aby byla jeho hospoda plna. Bylo-li tam docela prázdná [...] tu počal mluvit k sobě sám; nejprve šeptmo, pak nahlas, pak křikem, pak hulákáním [...]. Tak přivolával do hospody lidi [...]*“ (HÁLEK 1951: 17–18).

U zbylých postav se popisné informace neobjevují. Povahové rysy některých z nich lze však vyčíst z jejich jednání a zejména promluv.

K popisu postav autor využívá souvětí, často o několika větách, např. *„Veselí, žert a vtip měl zrovna v krvi, a třeba už mu sedum křížků viselo na zádech, jak sám o sobě říkal, mohl ještě mnohému omrzelému mladíku býti vzorem, kterak i při polovičném nedostatku lze se vesele dívat na svět.“* (HÁLEK 1951: 16), *„Pravili o něm, že to říká proto, že má v hlavě o kolečko víc anebo míň; jiní zase proto, že má z lidí rozum a ví, co se lidem líbí.“* (HÁLEK 1951: 16). Věty jednoduché se vyskytují jen zřídka, např., *„Byl ale taky Souček vybraná kopa.“* (HÁLEK 1951: 16), *„Netančila nikdy.“* (HÁLEK 1951: 41). Výrazná je zde také práce s grafickými prostředky. V popisných větách se hojně vyskytují středníky dvojtečky a pomlčky, např. *„Lidé v hospodě ledacos povídali, někteří šeptem, někteří nahlas; ti, co mluvili nahlas [...]*“ (HÁLEK 1951: 11), *„Poslední návod byl zbytečný: plakalať Liduška beztoho dost a dost.“* (HÁLEK 1951: 32), *„A ta milá duše, již je vidět skrze to vše, - až člověku přechází zrak, když to vše vidí pohromadě.“* (HÁLEK 1951: 9). Středníky se objevují především ve složitějších souvětích, kde zajišťují lepší přehlednost. Použití pomlček uvnitř věty bychom mohli vysvětlit záměrem autora zesílit obsah té části věty, která následuje po pomlčce. Pomlčky se objevují také na konci vět, i zde bychom mohli říci, že pomlčky zdůrazňují důležitost výpovědi, např. *„Každý se jeho prorocství bál více*

nežli žebrácké hole; neboť se Souček posud nikdy nezmýlil. – “ (HÁLEK 1951: 17). V několika větách se vyskytují i zdvojené pomlčky, konkrétně se jedná o myšlenky jedné z postav, tzv. vnitřní monolog, např. „*Toník bude beztoho můj, tak jako jsem já jeho – – v očích jí zašlehla divoká radost, právě když se Toník s partesů podíval na ni.*“ (HÁLEK 1951: 11). Dvojité pomlčky mohou značit neukončenost výpovědi. Co se slovosledu týká, není v této povídce výrazně atypický, několik případů však najdeme ve spojeních jména a přivlastňovacího zájmena či přivlastňovacího přídavného jména, která ve větě plní funkci přivlastku shodného, např. „*oči její*“ (HÁLEK 1951: 28), „*jmění Krejzovo*“ (HÁLEK 1951: 40). Při popisu postav se v povídce hojně uplatňují obrazná pojmenování, z nichž nejfrekventovanější jsou přirovnání,⁹ např. „*Starý Souček měl zkušenosti světa, jako starý Nestor.*“ (HÁLEK 1951: 16), „*Krejza byl jako v ohni.*“ (HÁLEK 1951:14), „*Starý Souček jest ještě svěží, jako vítr.*“ (HÁLEK 1951: 40). Netytická je pasáž, kde je popisováno Liduščino oko. Nejprve je popisováno oko samotné, jeho krása, a následně toto oko plní funkci metafory, skrze niž chce autor zachytit povahu hlavní hrdinky: „*Svatý bože, což to za krásné oko! Kde jest v světě barva, která se mu může připodobnit? A kdyby ta barva i byla na světě: kde jest to, co za tou barvou se dívá z oka? [...] Kdež je v nebi tolik dobroty, tolik nezkalené čistoty?*“ (HÁLEK 1951: 9). V popisných větách jsou užity i figury, nejčastěji anafora,¹⁰ záměrné opakování slov na počátku jednotlivých vět tvořících souvětí, např. „*Brzy zarazil o stůl, že na něm sklenice zacinkaly, brzy vrazil do někoho, až odletěl, brzy zase byl v kole [...].*“ (HÁLEK 1951: 10), „*Liduška nebyla ani červená, ani bledá, ani se netrásla, ani nešla pevně; šla obyčejným krokem.*“ (HÁLEK 1951: 35). K opakování slov dochází také na konci věty, např. „*Poslední návod byl zbytečný: plakalať Liduška beztoho dost a dost.*“ (HÁLEK 1951: 32). Tato figura se označuje jako epizeuxis.¹¹ Opakováním slov je docíleno zdůraznění, zesílení obsahu výpovědi. V popisu se objevují i řečnické otázky,¹² např. „*Kde jest v světě barva, která mu se může připodobnit?*“ (HÁLEK 1951: 9).

⁹ Přirovnání je pojmenování, které pro značení jedné skutečnosti využívá její podobnost se skutečností druhou, se kterou je srovnávána na základě podobných vlastností (VLAŠÍN 1984: 301).

¹⁰ Anafora je opakování téhož slova nebo skupiny slov na začátku dvou či více veršů, popř. vět (VLAŠÍN 1984: 19).

¹¹ Epizeuxis je opakování téhož slova nebo skupiny slov v jenom verši, popř. větě, a to buď bezprostředně za sebou, nebo po vložení jiného slova (VLAŠÍN 1984: 97).

¹² Řečnická otázka je po formální stránce věta tázací, ale obsahově jde o větu oznamovací vyjadřující nějaké tvrzení, nevyžaduje tedy odpověď (VLAŠÍN 1984: 334).

Tématem povídky *Na statku a v chaloupce* je boj lásky proti zlu a lidské zkaženosti. Chudý chlapec Jíra se po smrti svého otce dostává na Lískův statek, kde po příchodu nové selky zažívá trpké chvíle. Selčina nenávisť se stupňuje a později přechází také na starého výměnkáře, sedlákovu dceru Lenku i samotného sedláka. Útočištěm Lenky a Jíry se stává příroda a chaloupka, z níž Jíra pochází. Do chaloupky se později uchýlí celá rodina s výjimkou selky, která spáchá sebevraždu. Povídka zobrazuje kontrast mezi neradostným životem na statku, kde panuje chamtivost a citová lhostejnost, a šťastnými chvílemi prožitými v přírodě a v chaloupce. Zároveň je kritikou soudobého společenského řádu. Okrajově je zde zachycena výměnkářská problematika.

V povídce *Na statku a v chaloupce* vystupuje šest postav. Jsou jimi Sejc, jeho syn Jíra, Lenka, Lenčin otec sedlák Líška, dědeček a selka. Objevuje se zde i několik dalších postav, a sice děvečky, chasníci a vesničané. O jejich existenci ovšem víme víceméně pouze z řeči vypravěče, neboť jejich promluvy jsou výjimečné. Stejně tak je tomu s jejich popisem, jehož jediným případem je tento týkající se děvečky: „[...] jídlo přinesla děvečka, kterou jmenovali ve statku „mladšína“ a která, kdykoliv šla kolem Jíry, vždy se u něho zastavila ,na slovo‘.“ (HÁLEK 1951: 97). Tyto vedlejší postavy spíše jen dotváří pozadí příběhu, ovšem jejich přítomnost má svůj význam. Není přitom důležitá konkrétní osoba, nýbrž postoje a chování celé skupiny, do níž tato osoba patří, např. „Lidé tedy přenesli děsnost chaloupky na jejího obyvatele a shodlo se to.“ (HÁLEK 1951: 53), „Diváci z vesnice se smáli, ale jen jako zvědaví, kterak to dopadne.“ (HÁLEK 1951: 83), „Musíme říci, že chasa z velké části byla při Lence.“ (HÁLEK 1951: 109).

Postavy v této povídce jsou zřetelně rozděleny na dobré a špatné, resp. špatnou, kterou je selka. Ostatní bychom označili jako dobré. Na pomezí stojí sedlák Líška, který je v jádru dobrý, ale nedokáže vzdorovat zlé selce, jež jím manipuluje a popouzí ho proti vlastní rodině. Svou netečností pak sedlák ublíží svým blízkým, nejvíce však jedinému dítěti.

První postavou, se kterou je čtenář seznámen, je postava Sejce (později se dozvídá jeho pravé jméno, které zní Mikuláš Klíma). Charakteristika vnější je podána explicitně výčtem Sejcových vlastností: „Byl to muž asi čtyřicátník, černých vlasů i vousů, černých očí a snad i černé duše. Byl zamračený, a když se podíval jako by udeřil.“ (HÁLEK 1951: 52). Povahové vlastnosti můžeme vyvozovat zčásti na základě jeho chování a promluv, zčásti jsou vyjádřeny přímo, např. „Ale z porady vyšlo najevo, že nikomu neublíží, aniž komu čeho zkrivil [...]“ (HÁLEK 1951: 53), „Tu se také

lidem zdálo, že ten nenadálý obyvatel jest snad starostlivý člověk.“ (HÁLEK 1951: 53), *„Nikdy ještě s nikým nepromluvil, do žádné schůze nedošel.*“ (HÁLEK 1951: 55). Postava Sejce vystupuje pouze v počátku příběhu, neboť brzy zemře, ale v jeho průběhu k němu vypravěč několikrát odkazuje a sděluje další důležité informace, např. *„Otec byl pytlák, a sice výborný pytlák [...]“* (HÁLEK 1951: 71), *„Otce jeho poznali jsme co člověka zasmušilého, temného, odvážného, který to vše měl napsáno i v tváři i v pleti tváře.*“ (HÁLEK 1951: 109).

Další v pořadí je postava Sejcova syna Jíry, který je zároveň hlavním hrdinou této povídky. I přes tento fakt se v textu nachází jen velmi málo pasáží, které podávají jeho popis, např. *„Hoch nebyl bázlivý [...]“* (HÁLEK 1951: 61). U této postavy najdeme také popis párový, tj. popis, při kterém se vytykají shody či neshody dvou osob (DVORSKÝ 188: 21). V tomto případě se jedná o porovnávání vlastností Jíry a jeho otce, a sice jde o vlastnosti povahové: *„U syna ale pěstoval jemnější pojmání, a vskutku, co u otce bylo drsné, vábilo při synovi, dostávalo jemnější tvary. Otec byl pytlák a napohled surový; ale nikdy z přírody nebral víc, než potřeboval [...]. Syn neměl již surovosti nijaké, v něm již pouze láska k tvorstvu se byla hnula. [...] Avšak bez otcovy drsnosti neměla by ta jemnost synova základu. [...] Musil býti otec pytlák, aby mohl býti syn pasák [...]“* (HÁLEK 1951: 71-72). Další vlastnosti a povahové rysy Jíry můžeme vyčíst jen z jeho chování, postojů a promluv. Charakteristiku vnější zde nenajdeme, pouze jako velmi zobecněnou ji můžeme vidět v této větě: *„Jíra byl již v letech, kdy mu hlas přecházel v mužský, kdy podoba mladíkova se již mnoho nezmění, kdy se jaksi zachytí na mnohá a mnohá léta.*“ (HÁLEK 1951: 109).

O postavě Lenky vypravěč zpočátku nepodává žádné popisné informace, její povahové vlastnosti jsou však dobře patrné z jejího chování. Souvislou popisnou pasáž najdeme až přibližně v polovině povídky. Tato pasáž zahrnuje jak popis zevnějšku, tak popis povahových vlastností. Charakteristiku vnější můžeme označit jako přímou, avšak sdělované informace nejsou úplně konkrétní a jednoznačné, např. *„Pleť její byla vzdor větru a slunci přece jako netknuta, byla jemná a lesklá.*“ (HÁLEK 1951: 107), *„Z tváři svítila zdravost, a modré oko [...]“* (HÁLEK 1951: 107), *„[...] jak se nese jako hříbátko, jak jest mrštná a obratná [...]“* (HÁLEK 1951: 108). Naopak popis povahových rysů je vyjádřen opisem, např. *„Lenka ovšem pracovala do únavy, do umdlení [...]“* (HÁLEK 1951: 108), *„Lenka byla si práci vyhledávala [...]“* (HÁLEK 1951: 108).

U zbylých postav, tedy sedláka Lísky, dědečka a macechy najdeme poměrně málo popisných informací. Popis zevnějšku se objevuje pouze u postavy dědečka, např. „*Nosil se ještě „po staročesku“, jak tomu říkají: krátké spodky, punčochy do střeovic, vestu s velkými knoflíky, a když chodil z domova přes pole, měl soukennou kazajku rovněž s velkými knoflíky.*“ (HÁLEK 1951: 87), „*[...] bylo vidět, že stříbrné jeho vlasy jsou zřepu krátké, vzadu dlouhé, takže splývaly až přes límec.*“ (HÁLEK 1951: 87), u postavy selky ho také zaznamenáme, ovšem je velice obecný: „*Šlo jí to, slušelo jí to, byla to pravá „sekačka* [...]“ (HÁLEK 1951: 82), „*To byla dcera zámožná, ženská podle módy, na níž se vše lesklo a hrálo* [...]“ (HÁLEK 1951: 81). Povahové vlastnosti těchto tří postav lze dobře vyčíst z jejich chování a promluv, vypravěč se o nich zmiňuje jen zřídka, např. „*Dědeček zdědil obratnost a povážlivost po otci* [...]“ (HÁLEK 1951: 79), „*Vůbec byl sedlák, pokud se zotavoval, trochu dětinský* [...]“ (HÁLEK 1951: 142).

Při popisu postav se často uplatňují souvětí, např. „*Lenka byla jako jarní dni: každý příští hezcí než ten včerejší, každý nový s novými pŕvaby.*“ (HÁLEK 1951: 109), „*Jako by byl scestoval celé země, tolik toho věděl; co ani snad v žádných knihách nebylo, o tom uměl povídat.*“ (HÁLEK 1951: 73). V těchto souvětích zároveň vidíme středník a dvojtečku, jejichž použití ve větách je běžné. Přestože se souvětí vyskytují hojněji, své zastoupení mají i věty jednoduché, např. „*Avšak Jíra byl více.*“ (HÁLEK 1951: 72), „*Jíra viděl nad ostatní.*“ (HÁLEK 1951: 72). V poměrně velké míře se v textu vyskytují vedlejší věty přísudkové, např. „*Jírovi bývalo na pastvách, jako by byl králem* [...]“ (HÁLEK 1951: 73), „*Bylo mu, že se přenáhnil* [...]“ (HÁLEK 1951: 102), „*A nyní bylo oběma, jako by neuměli mluvit.*“ (HÁLEK 1951: 118). Časté jsou také věty s elipsou sponového slovesa, např. „*Divné to cesty osudů lidských* [...]“ (HÁLEK 1951: 138), „*Lenka pryč, sedlák ze zoufalého hněvu bez sebe, ona sama nejista krokem před jeho hněvem* [...]“ (HÁLEK 1951: 138). Dalším častým jevem objevujícím se v textu je obrácený slovosled ve spojení podstatného a přídavného jména, např. „*u mrtvolý otcovy*“ (HÁLEK 1951: 6), „*osudů lidských*“ (HÁLEK 1951: 138), dále pak ve spojení podstatného jména a přívlastňovacího zájmena, např. „*plet’ její*“ (HÁLEK 1951: 107), „*zvědavost jejich*“ (HÁLEK 1951: 53). Z hlediska větně členské platnosti se jedná o přívlastky shodné. K popisu postav jsou ve velké míře využívána přirovnání,¹³ např. „*Pes ho v tom doprovázel jako Meluzina.*“ (HÁLEK 1951: 61),

¹³ Přirovnání je pojmenování, které pro značení jedné skutečnosti využívá její podobnost se skutečností druhou, se kterou je srovnávána na základě podobných vlastností (VLAŠÍN 1984: 301).

„Dědečkovi jako když hrdlo zatáhne šňůrou a prsa stiskne bolestí [...]“ (HÁLEK 1951: 90), „Sedlák byl měkký jako vosk.“ (HÁLEK 1951: 149).

Povídka *Poldík rumař* patří mezi typ prózy vyznačující se psychologickou charakteristikou hlavního hrdiny s oslabeným dějem a přesným místním zakotvením. Tyto povídky Hálek označoval jako „křídové kresby“. Povídka vypráví příběh prostého, ale hodného rumaře Poldíka a jeho nevydařené lásky. Jednotvárnost Poldíkova života spočívající v pravidelné rozvážce písku nebo ledu po Praze změní láska k dívce Málce. Ta však dá přednost mladému, veselému voraři Frantíkovi. Poldík poté opouští rumařské řemeslo, v němž vidí příčinu svého neúspěchu a ze synů podskalských rumařů vychovává voraře, aby je nepotkal stejně smutný osud, jaký měl on. Ryzí povahové jádro Poldíka a jeho nezištnost vystupují na povrch ve chvíli, kdy Málka ovdoví, a on se stará o jejího syna. Na přání Málky jej učí být rumařem. Povídka zdůrazňuje citovou ušlechtilost prostého člověka.

V této povídce figurují tři klíčové postavy, jimiž jsou povozník Poldík, Málka a vorař Frantík. Mimo ně tu vystupuje i několik dalších postav, které však, vyjma postavy Málčina syna Frantíka, nemají jména, nejsou blíže představeny a jejich popisu zde není věnován žádný prostor. Projevem jejich existence je pouze několik krátkých promluv. Tyto postavy spíš jen dotvářejí pozadí příběhu.

Kromě výše uvedených postav – osob – plní v povídce zásadní úlohu také Poldíkovi koně, kteří jsou pro svoji specifičnost co do vzhledu i chování důležití právě při charakteristice hlavního hrdiny. Na tento fakt poukazuje i sám vypravěč: „*Nakreslím ty koně, ačkoliv jste je viděli stokrát, ale k seznání mého reka jsou nevyhnutelní, ačkoliv i jeho jste viděli stokrát.*“ (HÁLEK 1951: 156). Jejich popis je uveden na samém začátku povídky a bezprostředně předchází charakteristice Poldíka. Zvolené pořadí je velice příhodné, neboť vyobrazení některých vlastností osobnosti hrdiny přímo vychází z předchozího popisu koní. Doslova je vyjádřena analogie mezi chováním zvířete a člověka: „*Krokům těch zapřažených koní velice se podobal krok Poldíkův. Byl už tak podle toho povozu vycvičen na krok rovněž zdlouhavý, pomalý, váhavý. Ani v neděli, když za povozem nešel, neudělal krok čerstvější, bystřejší. Měl to jejich tempo zrovna ve svém těle a byl rovněž pravidelný, jako kolečko v hodinách.*“ (HÁLEK 1951: 158). Při popisu koní je kladen velký důraz na přesné vyobrazení jejich vzhledu. Různými způsoby vyjádření je několikrát zmíněna táž vlastnost koní, a sice jejich podvyživenost. Důvodem může být snaha podtrhnout její důležitost. „*Jinak byli více skelet, jen tak pro jméno potažený koží; a kdyby u zvířat bylo jako u lidí, že navečer vysvleknou se ze svého*

šatu, v stáji vždy byli by přenocovali jako dvě kostry, na nichž mohl učenec vykládati vědu. Jinak za dne koňský kožich nic nevadil u počítání žeber.“ (HÁLEK 1951: 156). Mohli bychom možná říci, že se zde uplatňuje i charakteristika vnitřní, což při popisu zvířat není běžné: „*Nechci se míchatí v koňské svědomí; ale i koně Poldíkovi po takové zastávce viděli svět lepším, protože si na chvíli odpočinuli. Znalit' ty skromné štace, kde jakoby mohli sobě říci: Tamhle to zase zkusíme, půjde-li to.*“ (HÁLEK 1951: 156).

Hlavním hrdinou povídky je rumař Poldík. Jak již bylo řečeno výše, povídka je označována jako „křídová kresba“, v níž je kladen důraz na hlubší charakteristiku protagonisty. Z toho důvodu je popisu Poldíka věnován velký prostor, naopak o postavách Málky a Frantíka podává vypravěč jen velice málo informací. Popis Poldíka zahrnuje charakteristiku vnější i vnitřní, přičemž však vnější se omezuje pouze na detailní popis stylu chůze, zřejmě jakožto nejvýraznějšího vnějšího znaku hrdiny. Zpočátku je popis chůze vyjádřen přímo, a to pomocí výčtu adjektiv: „*Byl už tak podle toho povozu vycvičen na krok rovněž zdlouhavý, pomalý, váhavý. Ani v neděli, když za povozem nešel, neudělal krok čerstvější, bystřejší.*“ (HÁLEK 1951: 158), „*[...] stal se i Poldíkův krok jaksi jednotvárně klátivým.*“ (HÁLEK 1951: 158). Poté jsou vlastnosti naznačeny nepřímou prostřednictvím popisu typického chování Poldíka v určitých situacích, např. „*Stávalo se arcit' také, že Poldík musil udělati kroky čerstvější, když se koni zapletly oprati aneb postraňky pod nohy [...]*“ (HÁLEK 1951: 158). Charakteristika vnitřní je oproti popisu zevnějšku obsáhlejší a podrobnější. Stejně jako tomu bylo u popisu stylu chůze, i zde je nejprve použito přímé pojmenování, a to právě v návaznosti na tento předchozí popis: „*Nebyl jen krok jeho odměřený, váhavý a kolíhavý, stalať se odměřenou, váhavou a kolíhavou celá jeho povaha, veškeré jeho myšlení a smýšlení, počínání a konání.*“ (HÁLEK 1951: 159). S použitím přímé charakteristiky se při popisu Poldíkovy povahy několikrát setkáme ještě i později v průběhu povídky, např. „*Ale žeť byl Poldík vlastně jen myšlení těžkého, váhavého, kolísavého [...]*“ (HÁLEK 1951: 165), „*Víme, že Poldík málokdy mluvil a že nikdy neřekl o slovo víc, spíše o několik slov méně.*“ (HÁLEK 1951: 172). Dobrácká povaha hrdiny je také zobrazována jeho chováním.

Druhou stěžejní postavou povídky je Málka. Navzdory důležitosti této postavy pro příběh, není její charakteristice věnováno příliš pozornosti. Co se týče popisu jejího zevnějšku, hrubou představu si lze utvořit pouze na základě myšlenek hlavní postavy Poldíka: „*Stávala se jaksi majetkem jeho vědomí a Poldík si liboval, že má čtverácké oči, že má ve tvářích důlky, když se zasměje, že jest v tváři červená, zdravá, že jest*

děvče, které stojí za to, aby se za ním ohlednul.“ (HÁLEK 1951: 162). Žádné další popisné informace u této postavy nenajdeme, povahové vlastnosti je tedy obtížnější nahlédnout. Nejsou zde jako v případě charakteristiky Poldíka uvedeny konkrétní situace, jimiž by byly vystiženy či naznačeny. Plynutím příběhu však nastávají zásadní události, z nichž čtenář může dle Málčiných rozhodnutí některé její povahové rysy vyvozovat.

Poslední postavou je vorař Frantík. Zatímco u postavy Málky se popisné informace týkaly pouze jejího vzhledu, u Frantíka se naopak vztahují pouze k jeho povahovým rysům, např. *„Byl jako vtělený úsměv, jako vtělený žert. Vše na něm hrálo, vše mělo se k veselí, jemuž těžko bylo odolat. Oči samý šprým, slova jako veselá písnička [...]“* (HÁLEK 1951: 168). Také se zde objevuje popis párový (DVORSKÝ 1988: 21), kde jsou do protikladu stavěny vlastnosti Frantíka a Poldíka, např. *„A jako ulice byl Poldík, a jako voda byl Frantík.* (HÁLEK 1951: 173), *„A Poldík byl tou vtělenou pražskou ulicí, a Frantík byl tou vtělenou vodou vltavskou.“* (HÁLEK 1951: 175). Stejně jako v případě Málky, ostatní vlastnosti lze vyvozovat na základě jednání této postavy.

Stejně jako tomu bylo u povídek *Muzikantská Liduška* a *Na statku a v chaloupce*, jsou i v této povídce pasáže týkající se popisu postav z naprosté většiny tvořeny souvětími, mnohdy o několika větách, např. *„Jinak byli více skelet, jen tak pro jméno potažený koňskou kůží; a kdyby u zvířat bylo jako u lidí, že navečer vysvleknou se ze svého šatu, v stáji vždy byli by přenocovali jakožto dvě kostry, na nichž mohl učenec vykládati vědu.“* (HÁLEK 1951: 156). Jak jsme viděli v právě uvedeném příkladu, vedle běžně užívaných čárek jsou v souvětích často použity také středníky, a to zpravidla v souvětích delších, kde zajišťují přehlednost. Kromě toho se v některých větách objevují dvojtečky a pomlčky, např. *„[...] byli by šli jako automati šli směrem, který měli před sebou: buďto k náplavce, anebo od náplavky k staveništi.“* (HÁLEK 1951: 155), *„Kvůli krásnému skutku: postarati se o dítě z otce nenáviděného a matky rovněž nenáviděné [...]“* (HÁLEK 1951: 189), *„[...] a sice originál křídel poetů, – za celý svět by jimi nepřeletěli ani Myslíkovu ulici [...]“* (HÁLEK 1951:157). Velice často se ve větách objevuje asyndetické, tj. bezspojčné, spojení několikanásobných větných členů. Nejčastěji se jedná o asyndetické spojení několikanásobného přívlastku shodného, např. *„Byl už tak podle toho povozu vycvičen na krok rovněž zdlouhavý, pomalý, váhavý.“* (HÁLEK 1951: 158), *„Na ulici jednotvárné vození písku, nehybné, líné, klátivé – zde na vodě život vskutku dostal křídla, rychlá, letná, rozmanitá.“*

(HÁLEK 1951: 173), příp. několikanásobného přísudku: „*Ale když Poldíka něco dojímal, zlobilo, mrzelo, dojista i koně to zvěděli [...]*“ (HÁLEK 1951: 160). Asyndetické spojení se objevuje také mezi jednotlivými větami v souvětí, např. „*Žebra počala se přiodívati lehkým mase, uši si někdy zastřihly, podkova si zahrabala.*“ (HÁLEK 1951: 180). V některých větách je patrný změněný pořádek slov, konkrétně ve spojeních jména s přívlastkem shodným majícím slovně druhovou platnost přívlastňovacího zájmena či přídavného jména: „*povoz jeho*“ (HÁLEK 1951: 155), „*kůže jejich*“ (HÁLEK 1951: 157), „*krok Poldíkův*“ (HÁLEK 1951: 158). Popis postav ve velké míře využívá přirovnání,¹⁴ např. „*jako proseděná pohovka*“ (HÁLEK 1951: 157), „*jako pomahač od stavitele*“ (HÁLEK 1951: 157), „*jako vtělený úsměv*“ (HÁLEK 1951: 168). Přirovnání „*jako kolečko v hodinách*“ (HÁLEK 1951: 158), „*jako namazané šrouby*“ (HÁLEK 1951: 158) bychom mohli označit jako přirovnání ustálená.

* * *

Můžeme říci, že ani v jedné z povídek se nevyskytuje kompletní popis některé jednající postavy, tedy takový popis, který by podával ucelené informace jak o jejím vzezření, tak o její povaze. Vnější charakteristika se vždy omezuje pouze na některý význačný rys, popř. rysy určité postavy. Například u Lidušky vypravěč zdůrazňuje modré oči, u Sejce černé vlasy, vousy a oči, u Poldíka klátivou chůzi nebo u Mátky čtverákové oči a důlky ve tvářích. Konkrétní představu o charakteru jednotlivých postav si z deskriptivních informací také nelze vytvořit, neboť jich v textu není mnoho. Povahové rysy však poměrně zřetelně vystupují z jejich z chování, promluv a postojů. S výjimkou protagonisty povídky *Poldík rumář*, autor nevěnuje hlavním postavám takřka žádný prostor pro jejich charakteristiku, naopak někdy najdeme více popisných informací u vedlejších postav, jako tomu bylo například u postavy starého Součka v povídce *Muzikantská Liduška*.

Mnohé informace nejsou v popisných pasážích výslovně sděleny, ale jsou vyjádřeny nepřímou, k čemuž zde slouží především hojně užívaná ustálená spojení slov nebo přirovnání.¹⁵ Co se přirovnání týká, najdeme zde jak přirovnání ustálená a i v dnešní mluvě užívaná, tak přirovnání neobvyklá, neotřelá.

¹⁴ Přirovnání je pojmenování, které pro značení jedné skutečnosti využívá její podobnost se skutečností druhou, se kterou je srovnávána na základě podobných vlastností (VLAŠÍN 1984: 301).

¹⁵ Přirovnání je pojmenování, které pro značení jedné skutečnosti využívá její podobnost se skutečností druhou, se kterou je srovnávána na základě podobných vlastností (VLAŠÍN 1984: 301).

Důvodem, proč autor jednotlivým postavám věnuje málo pozornosti, může být jeho snaha o realistické zobrazení situace či sociálního problému, pro nějž důkladné prokreslení postav není důležité.

4 POPIS PROSTŘEDÍ

V povídce *Muzikantská Liduška* není popisu prostředí věnován velký prostor, alespoň v porovnání s povídkami *Poldík rumař* a *Na statku a v chaloupce*. Je to patrné hned v úvodu povídky, kdy je čtenář vržen do probíhajícího děje, aniž by bylo upřesněno, kde se odehrává. Po několika řádcích čtenář pozná, že je děj zasazen do hospody, avšak pouze na základě kontextu, neboť vypravěčem není toto místo explicitně sděleno. Že se jedná o prostředí hospody, vyplývá z řeči vypravěče až později: „*Lidé si v hospodě ledacos povídali [...]*“ (HÁLEK 1951: 11). V textu se k tomuto místu nevztahují žádné další informace, které by ho blíže představily. Podobně je tomu i u ostatních míst, kam jsou události zasazeny. Jsou jimi světnice, Liduščina komůrka, veřejné prostranství a kostel. Ani u jednoho ze jmenovaných nenajdeme takřka žádný popis, který by místo specifikoval a usnadnil tak čtenáři jejich představu. Výjimky tvoří tyto věty: „*U kostela byla vystavena zelená, ověčená, opentlená brána – snoubencům na slávu.*“ (HÁLEK 1951: 36), „*Zde již bylo nabito [...]*“ (věta se vztahuje ke kostelu, HÁLEK 1951: 36), „*Snoubenci klekli na klekadlo červeným sukнем zvláště prostřené [...]*“ (HÁLEK 1951: 36), „*Na kůru byli rozestaveni muzikanti [...]*“ (HÁLEK 1971: 36). První z uvedených ukázek podává nejpřesnější popis objektu – brány, zatímco zbylé tři jsou řečeny spíše mimochodem. Kromě toho je v textu roztroušeno samozřejmě i několik samostatných dalších vět, které obsahují informace o okolí, je jich ovšem jen málo např. „*U Staňků jest pusto, velmi pusto. Lidé se toho stavení bojí, nikdo tam nev kročí, a žebrák maje tam zaklepat na dvěře, jde mimo.*“ (HÁLEK 1951: 40). Jediným prostředím v této povídce, u kterého se vypravěč déle zastavuje, je příroda. Avšak ani její popis není příliš konkrétní, výjimkou je tato věta: „*Za Staňkovou stodolou se táhla zahrada do polí a zrovna u stodoly stál široký, veliký, bezový keř v plném květu.*“ (HÁLEK 1951: 25). Jinak je popis krajiny spíše subjektivní, obrazný, jak vidíme v těchto ukázkách: „*Před bezem se má smeknout, když se jde okolo, říká se, protože je bez lékem na devadesát devět nemocí.*“ (HÁLEK 1951: 25), „*Nebe již bylo plno hvězd, takže se člověku zdálo, jako by se tam už ani jedna nevešla.*“ (HÁLEK 1951: 28). Symbolem krajiny v této povídce je sedmihlásek, k němuž vypravěč při popisování neustále obrací svou pozornost, např. „*Bez voněl a na jeho větvi si prozpěvoval večerní píseň malý sedmihlásek.*“ (HÁLEK 1951: 25), „*[...] sedmihláskové žijou již v několikátém pokolení, ale jejich místo na bezu jest pusté.*“ (HÁLEK 1951: 40). Sedmihlásek není jediným zástupcem živočišné říše, který je v textu zmiňován: „*Nikde se nic nehnulo, broučkové už podrímovali, mušky ještě*

bzučely, netopýr ještě nelítal, a sedmihlásek zpíval z plného hrdla.“ (HÁLEK 1951: 25). Přestože popis prostředí je v této povídce poměrně redukován a podává málo informací, známe jmenovitě místo, kam je děj situován. Vypravěč ho sděluje v této větě: *„Podivné pověsti počaly se trousit v Zárubech.*“ (HÁLEK 1951: 15). Prostředí hraje v této povídce důležitou roli v tom smyslu, že se jedná o prostředí venkova se soudobými společenskými problémy.

Pasáže týkající se popisu prostředí jsou většinou tvořeny souvětími, např. *„Bez voněl a na jeho větvi si prozpěvoval večerní píseň malý sedmihlásek.*“ (HÁLEK 1951: 25), *„Zde již bylo nabito, sotva se průvod protlačil.*“ (HÁLEK 1951: 36). Věty jednoduché se vyskytují méně, např. *„U Staňků jest pusto, velmi pusto.*“ (HÁLEK 1951: 40). V některých souvětích jsou využívány pomlčky a středníky, např., *„Nebyl daleko domova, svého; zrovna pod ním se kulatilo měkké hnízdo [...]“* (HÁLEK 1951: 25), *„U kostela byla vystavena zelená, ověncená, opentlená brána – snoubencům na slávu.*“ (HÁLEK 1951: 36). V předchozí větě zároveň vidíme obrácený slovosled ve spojení podstatného jména a přívlastku shodného: *„domova svého“* (HÁLEK 1951: 25), ve větách popisujících prostředí je to však ojedinělý případ. V několika případech se ve větách objevuje asyndetické spojení několikanásobného větného členu, a sice přívlastku shodného: např. *„[...] u stodoly stál široký, veliký, bezový keř v plném květu.*“ (HÁLEK 1951: 25), *„U kostela byla vystavena zelená, ověncená, opentlená brána [...]“* (HÁLEK 1951:36). Co se týká obrazných pojmenování, v textu se vyskytuje jen jediný tropus, kterým je synekdocha:¹⁶ *„Celá ves je ještě na nohou.*“ (HÁLEK 1951: 15).

V povídce *Na statku a v chaloupce* vystupuje prostředí jako mnohem důležitější prvek, než tomu je v povídkách *Muzikantská Liduška* a *Poldík rumař*, neboť zatímco v nich je o prostoru, do něhož jsou zasazeny, jen málo informací, v této je jeho popis mnohem konkrétnější. Také ve srovnání s popisem postav a času zde popis prostředí a všech objektů, které jsou jeho součástmi, tvoří největší část. Ihned v první větě povídky vypravěč přibližuje místo, kde se začíná příběh rozvíjet. K jeho určení je použit název skutečně existujícího přírodního výtvaru, a sice řeky Vltavy: *„Na pravém břehu Vltavy, v těch místech vysokém a příkrém, stála osamělá pustá chatrč.*“ (HÁLEK 1951: 49). Později se v textu vyskytují ještě další dvě vlastní jména, *Kopeč* a *Praha*: *„I v Kopeči se vypravovalo o Jírovi [...]“* (HÁLEK 1951: 124), *„Jezdili často ze statku, tu do Prahy pro všelijaké dary [...]“* (HÁLEK 1951: 81). Díky užití těchto dvou

¹⁶ Synekdocha je zvláštní případ metonymie, přičemž název celku je použit pro označení části anebo naopak je názvem části označen celek (VLAŠÍN 1984: 369–370).

vlastních názvů čtenář získává vědomí určitého prostorového zasazení příběhu, které umocňuje dojem reálnosti.

Prvním objektem, s nímž je čtenář seznámen a na který odkazuje výše zmíněná úvodní věta povídky, je chaloupka. Jejím popisu je věnován velký prostor, nenachází se jenom na počátku vyprávění, nýbrž i později v průběhu příběhu. Způsob, jakým je chaloupka zobrazována, je poměrně neobvyklý. Ačkoliv je totiž chaloupka objektem neživým, její popis na mnohých místech připomíná popis živé bytosti, neboť využívá výrazy a slovní obraty typické spíše pro charakteristiku postavy, např. „*Stará, vetchá, shrbená a skoro kolibavá*“ (HÁLEK 1951: 49), „*Samá díra byla a samá záplata; a samá díra a samá záplata budí jen posměch.*“ (HÁLEK 1951: 50), „*Nutila se do něčeho, co jí dobře nešlo ani neslušelo; stará nutila se do mladých písniček, a to bylo směšné.*“ (HÁLEK 1951: 53). Ještě zřetelněji to ukazují následující případy, jde o promluvy postav: „*[...] Ta drchotina omladla.*“ (HÁLEK 1951: 124), „*[...] podívejme se na otrhance, má slušný kabát [...]*“ (HÁLEK 1951: 124). Autor tedy chaloupku personifikuje. Jak je patrné již také z předchozích ukázek, některé vlastnosti jsou vyjádřeny přímo, např. „*V oknech nebylo skla, jen něco střepů.*“ (HÁLEK 1951: 50), některé naopak opisem, nepřímou, např. „*Všecko na ní jako by se potácelo opilé: zdi se potácely, střecha vejskala.*“ (HÁLEK 1951: 49–50), „*Chatřč ta nesla na sobě stopy všech surovostí přírody.*“ (HÁLEK 1951: 50). Popis chaloupky můžeme označit jako dynamický.¹⁷ Dynamičnosti je docíleno přítomností dějových sloves, např. „*potácelo se*“ (HÁLEK 1951: 49), „*obživla*“ (HÁLEK 1951: 49), „*děsila*“ (HÁLEK 1951: 51), „*nezkřivil*“ (HÁLEK 1951: 50), „*zasadila*“ (HÁLEK 1951: 50) a místy také tím, že ve skutečnosti nehybný stav je zobrazován jako fiktivní pohyb, častým prostředkem je zde i personifikace,¹⁸ např. „*Všecko na ní jako by se potácelo opilé; zdi se potácely, střecha vejskala.*“ (HÁLEK 1951: 49–50), „*Byla potlučená, oškubaná, sem a tam nahnutá, rozviklaná [...]*“ (HÁLEK 1951: 50). Popis dynamizují i další personifikace, jež se vztahují k popisu chaloupky, např. „*Ani jediný vítr neběžel okolo, aby se na ni neutrhl a neseškubnul s ní šindel aneb snopek, aneb nezkřivil jí komín, aneb dvěře nenačechral [...]*“ (HÁLEK 1951: 50).

¹⁷ Dynamický popis znamená, že skutečnost je vystižena v pohybu. Někdy tato skutečnost sama v pohybu není, avšak autor ji jako v pohybu vidí a zobrazuje. Využívá tedy jazykové prostředky, které tento pohyb skutečnosti vyjadřují – dějová slovesa, přičemž každé má různou míru dějovosti (BEČKA 1992: 467).

¹⁸ Personifikace neboli zosobnění je druh metafory, kdy jsou významy lidské činnosti přisuzovány zvířatům, rostlinám, předmětům a abstraktním pojmům. (VLAŠÍN 1984: 272).

Dalším místem je statek, jehož popis není příliš detailní, naopak je spíše stručný, zato věcný. Při jeho popisu je užito jen málo obrazných vyjádření, proto je tento popis jednoznačný a konkrétní. Vypovídají o tom např. tyto věty: „*Lískův statek byl největší v celé vesnici.*“ (HÁLEK 1951: 76), „*[...] vpravo bylo malé stavení, jak bývají ve větších statcích pro vejminkáře.*“ (HÁLEK 1951: 67), „*[...] měli vlevo velké stavení, hospodářovo obydlí.*“ (HÁLEK 1951: 68). Objevují se zde i dějová slovesa, která popis dynamizují, např. „*Po jedné straně dvora šla strouha [...]*“ (HÁLEK 1951: 68), „*Po druhé straně naproti táhly se kůlny [...]*“ (HÁLEK 1951: 68), „*Dvůr zavírala z jedné strany stodola [...]*“ (HÁLEK 1951: 68). Při popisu zahrady se uplatňují přirovnání¹⁹, např. „*[...] ta vypadala jako kostlivec!*“ (HÁLEK 1951: 90), „*[...] jen na zahrádku, tam bylo jako v ráji.*“ (HÁLEK 1951: 75), „*Sedátko bylo mechem postláno, že bylo jako peřina [...]*“ (HÁLEK 1951: 75). K popisu zahrady se vypravěč vrací vícekrát. Když jej však zmiňuje poprvé, působí popis spíše staticky.²⁰ Důvodem je hojné užití slovesa *být*, např. „*Odtud naproti, tedy vlevo, vešlo-li se do statku, byla zahrada [...]*“ (HÁLEK 1951: 67), „*Vůbec bylo v zahradě více trávy než čehokoliv [...]*“ (HÁLEK 1951: 67), „*Pak tam bylo několik ovocných stromů [...]*“ (HÁLEK 1951: 67). Popis ale oživuje i několik dějových sloves, např. „*Strouha dělila zahradu na dvě části [...]*“ (HÁLEK 1951: 67), „*[...] několik slunečnic vynikalo ze vši té divoké zeleni [...]*“ (HÁLEK 1951: 67).

Významnou úlohu má v povídce také příroda, která je vnímána jako bezpečné místo a útočiště pro člověka. Rozsáhlé pasáže, které by se týkaly jejího popisu, se zde ale nevyskytují. Narazíme spíše na jednotlivé popisné věty roztroušené v textu, např. „*Byli uprostřed lesa a přišli k mýtině, která byla mezi vysokými buky [...]*“ (HÁLEK 1951: 61), „*Hrob ten byl samá zeleň a ze samých lesních bylin a květů.*“ (HÁLEK 1951: 94), „*Ptáci opět přeletovali z větve na větev, veverky se tu honily, zajíc povzdálí stříhal ušima a laňky zůstávaly stát.*“ (HÁLEK 1951: 135–136). Jako popis přírody můžeme označit krátkou promluvu postavy Jíry, v níž vyjmenovává ptáky žijící v okolí, např. „*Křepelky »pod mezí« už se počaly klovat [...]*“ (HÁLEK 1951: 57), „*Na pastvě nedaleko »bodláčí« v zemi má hnízdo strážlík, vajíčka malinká, hnízdo velké.*“ (HÁLEK 1951: 57).

¹⁹ Přirovnání je pojmenování, které pro značení jedné skutečnosti využívá její podobnost se skutečností druhou, se kterou je srovnávána na základě podobných vlastností (VLAŠÍN 1984: 301).

²⁰ Statický popis znamená, že skutečnost je vystižena v nehybném stavu (BEČKA 1992: 467).

Již název *Na statku a v chaloupce* naznačuje, že prostředí má v této povídce hlubší význam. Chaloupka zde představuje harmonické místo, kde žijí lidé sice chudí, ale šťastní a čestní. Bohatý statek je naopak místem, kde vládne pýcha, nelidskost a chamtivost.

Větší zastoupení v popisných pasážích mají souvětí, např. „*Takové osamělé stavení, které není obydleno a k ničemu není, jest k smíchu; ale bývá i děsné.*“ (HÁLEK 1951: 49), „*Ničeho tu neušetřeno; co nebylo požato, bylo vyškubáno, ani ten jejich záhon s mateřídouškou a kapradím nebyl ušetřen.*“ (HÁLEK 1951: 98). Vět jednoduchých se zde vyskytuje o poznání méně, např. „*K smíchu byla.*“ (HÁLEK 1951: 49). Vyskytují se zde i věty, v nichž chybí přísudkové sloveso, např. „*V oknech pavučina, uvnitř prázdno.*“ (HÁLEK 1951: 51), „*[...] tam děsno, tu jako na výsluní – kdož by váhal s výměnou!*“ (HÁLEK 1951: 131). V několika souvětích najdeme vedle čárek také středníky a pomlčky, např. „*Živlové ji měli za terč; nechtěli ji ale zničit, za to jim nestála.*“ (HÁLEK 1951: 50), „*Ani jediný vítr neběžel okolo, aby se na ni neutrhl [...] aneb dvěře nenačechral, – něco jí musel udělat.*“ (HÁLEK 1951: 50). Místy se v textu objevuje neobvyklý pořádek slov, a to ve spojení jména a přívlastku shodného, např. „*Na pravém břehu Vltavy, v těch místech vysokém a příkrém [...]*“ (HÁLEK 1951: 49), „*hrob pytlákův*“ (HÁLEK 1951: 94), dále také ve spojení ukazovacího zájmena a podstatného jména: „*chatrč ta*“ (HÁLEK 1951: 50), „*veliké to prostranství*“ (HÁLEK 1951: 68). Ve spojení „*v oknech nebylo skla*“ (HÁLEK 1951: 50) a „*Nebylo u ní keříčku, ani mechu, ani trávy.*“ (HÁLEK 1951: 51) vidíme dnes téměř nepoužívaný genitiv záporový.²¹ Při popisu postav se velmi často uplatňuje personifikace,²² např. „*jediný vítr neběžel okolo*“ (HÁLEK 1951: 50), „*zdi se potácely*“ (HÁLEK 1951: 50), „*Po jedné straně dvora šla strouha*“ (HÁLEK 1951: 68). Častá jsou zde také přirovnání,²³ kterých se v textu vyskytuje celá řada, např. „*viděl tu dokola státi buky jako velkou živou hradbu*“ (HÁLEK 1951: 62), „*Sedátko bylo mechem postláno, že bylo jako peřina [...]*“ (HÁLEK 1951: 75), „*ta vypadala jako kostlivec*“ (HÁLEK 1951: 98).

O prostoru, v němž se odehrává děj povídky *Poldík rumař*, můžeme s určitostí říci, že není smyšlený, nýbrž reálně existující. Jedná se o prostředí Prahy, což vyplývá

²¹ Zachoval se v ustálených konstrukcích jako pozůstatek staršího stavu, kdy se po slovesech v záporu téměř vždy užíval genitiv (HUBÁČEK 2010: 231).

²² Personifikace neboli zosobnění je druh metafory, kdy jsou významy lidské činnosti přisuzovány zvířatům, rostlinám, předmětům a abstraktním pojmům (VLAŠÍN 1984: 272).

²³ Přirovnání je pojmenování, které pro značení jedné skutečnosti využívá její podobnost se skutečností druhou, se kterou je srovnávána na základě podobných vlastností (VLAŠÍN 1984: 301).

z názvů ulic a jiných částí města, které autor často jmenuje, např. „[...] *pout' jeho k Vltavě vždy se ústila k ulici Myslíkově, tehdáž Žitné, šla kolem Šípkových mlýnů, až ho dovedla k náplavce.*“ (HÁLEK 1951: 155), „*Podskalí*“ (HÁLEK 1951: 178), „*k Vyšehradu*“ (HÁLEK 1951: 179). Ačkoliv jsou některá místa jmenovitě určena, celkově prostor jako takový příliš popisován není. Nevyskytuje se zde žádný konkrétní objekt, jakým byla například chaloupka v povídce *Na statku a v chaloupce*, u něhož bychom našli alespoň krátký popis. Objevuje se tu pouze místo, u kterého se odehrává několik situací. Je jím vysoká zeď u náplavky. Přestože je toto místo v textu několikrát zmíněno, nikdy u něho nejsou uvedeny žádné popisné informace, které by jej blíže specifikovaly, s výjimkou jediného přívlastku, který se opakuje: „*V poledne stavěl se s povozem nedaleko náplavky v stínu vysoké zdi [...]*“ (HÁLEK 1951: 160), „*[...] že ze stínu vysoké zdi Poldík musil zajeti asi o sto kroků dále [...]*“ (HÁLEK 1951: 167), „*Den nato zůstal Poldík na poledne zase jen u vysoké zdi [...]*“ (HÁLEK 1951: 169). Podobně je tomu i u ostatních míst, která jsou také určena většinou jen jedním přívlastkem, často ovšem jen s významem obecným, např. „*do některé zahrady*“ (HÁLEK 1961: 166), „*u samého břehu*“ (HÁLEK 1951: 167), „*proudivá Vltava*“ (HÁLEK 1951: 175), „*stará skála*“ (HÁLEK 1951: 179).

Prostředí má určité symbolické spojení s postavami. Jedná se o postavy Poldíka a Frantíka, u nichž autor využívá některých znaků prostředí, ze kterého pocházejí, k popsání jejich povahových rysů: „*A jako ulice byl Poldík, a jako voda byl Frantík.*“ (HÁLEK 1951: 173), „*A Poldík byl tou vtělenou pražskou ulicí, a Frantík byl tou vtělenou vodou vltavskou.*“ (HÁLEK 1951: 175).

Jak již bylo řečeno výše, popisu prostředí se v této povídce autor příliš nevěnuje, proto se zde objevuje jen několik popisných vět. Z nich převládají souvětí, např. „*U břehu stálo lodí s pískem, co se jich tam vešlo; kolem kroužily lodky menší, na nichž plavili se pískaři.*“ (HÁLEK 1951: 167), „*Celá Vltava pokryta lodicemi, na nich světla všech barev, pochodně, na lodicích smutečné písně, smutečná hudba – velká to panychida, nejupřímnější, nejsrdečnější.*“ (HÁLEK 1951: 191). V tomto souvětí vidíme, že neobsahuje přísudkové sloveso a zároveň vyžívá asyndetického, tedy bezespoječného připojování větných členů. Prostředí je popisováno také pomocí přirovnání,²⁴ např. „*A měsíc svítil jako dvojnásobně [...]*“ (HÁLEK 1951: 176), „*vypadala jako ovita růžemi [...]*“ (HÁLEK 1951: 176). Najdeme zde i několik případů

²⁴ Přirovnání je pojmenování, které pro značení jedné skutečnosti využívá její podobnost se skutečností druhou, se kterou je srovnávána na základě podobných vlastností (VLAŠÍN 1984: 301).

personifikace,²⁵ např. „Záplava šířila se daleko na břehy, zajala celou hladinu vltavskou, metala rozličné lesky až ku hvězdnatému nebi.“ (HÁLEK 1951: 179), „[...] i ta stará skála nakazila se záplavou [...]“ (HÁLEK 1951: 179).

* * *

Z hlediska množství popisných pasáží týkajících se prostředí jsou si povídky *Muzikantská Liduška* a *Poldík rumař* relativně podobné, zatímco povídka *Na statku a v chaloupce* se odlišuje. Rozdíl spočívá v tom, že v prvních dvou jmenovaných dílech se vyskytuje poměrně málo informací o okolním prostoru. Popis objektů vytvořených člověkem se v nich omezuje pouze na několik málo vět, zaznamenáme pouze krátké pasáže vztahující se k přírodě a krajině. Naopak v povídce *Na statku a v chaloupce* najdeme dva dlouhé úseky, jeden podává popis chaloupky a druhý popis statku. Kromě toho se zde objevuje i mnohem více informací o přírodě. Popis přírody a krajiny je v každé povídce protkán obraznými pojmenování, nejčastěji je používáno přirovnání a personifikace. Společným znakem popisu prostředí ve všech třech povídkách, je užívání názvů obcí, které příběh místně ukotvují. Děj povídky *Poldík rumař* je ale na rozdíl od předchozích situován do prostředí skutečně existujícího.

²⁵ Personifikace neboli zosobnění je druh metafory, kdy jsou významy lidské činnosti přisuzovány zvířatům, rostlinám, předmětům a abstraktním pojmům (VLAŠÍN 1984: 272).

5 POPIS ČASU

Příběh odehrávající se v povídce *Muzikantská Liduška* není přesně časově určen. V textu se nevyskytují žádné konkrétní časové výrazy udávající počet let, roční dobu apod. Jde spíše o výrazy s obecným významem, např. „za chvílku“ (HÁLEK 1951: 20), „mnoho let opět uplynulo“ (HÁLEK 1951: 41). Vedle nich se zde objevují i výrazy s významem užším, např. „poledne“ (HÁLEK 1951: 17), „letos o posvícení“ (HÁLEK 1951: 41) „v pondělí o posvícení“ (HÁLEK 1951: 44), avšak ani na jejich základě si nelze vyvodit, jaká doba uplynula mezi jednotlivými situacemi a událostmi.

Povídka je rozdělena do pěti kapitol, přičemž kromě kapitoly první, která začíná promluvami postav, jsou všechny další uvedeny větou či větami vztahujícími se k popisu času a jeho plynutí. Jde o vyjádření obrazná, např. „Voda teče, řeči se mluví a lidé se mění.“ (HÁLEK 1951: 23), „Věci zrajou mimo nadání a mimo nadání nejrychlejší jest čas.“ (HÁLEK 1951: 31), „Přichází jaro a pučí květy, přichází podzim a květy vadnou. Plynou léta a lidé dospívají, přichází smrt a dělá všemu konec.“ (HÁLEK 1951: 39).

Jak jsme zmínili výše, čtyři kapitoly povídky jsou uvozeny větami týkajícími se času. Jedná se jak o věty jednoduché, např. „Podivné pověsti počaly se trousit v Zárubech.“ (HÁLEK 1951: 15), tak o souvětí, např. „Voda teče, řeči se mluví a lidé se mění.“ (HÁLEK 1951: 23). Objevují se zde i případy personifikace,²⁶ např. „přichází jaro“ (HÁLEK 1951: 39), „přichází smrt a dělá všemu konec“ (HÁLEK 1951: 39).

Časové výrazy vyskytující se v povídce *Na statku a v chaloupce* jsou velice rozmanité, mohli bychom je rozdělit do tří skupin dle jejich významu. První skupinu tvoří výrazy mající význam široký, obecný, např. „někdy“ (HÁLEK 1951: 95), „kdysi“ (HÁLEK 1951: 97), „později“ (HÁLEK 1951: 140), „dlouho“ (HÁLEK 1951: 104), druhou výrazy konkrétnější, např. „dnes“ (HÁLEK 1951: 111), „pozdě navečer“ (HÁLEK 1951: 120), „jednoho večera“ (HÁLEK 1951: 59) a do třetí skupiny bychom zařadili takové výrazy, které obsahují nějaký přesný údaj (den, počet let, apod.), např. „rok nato“ (HÁLEK 1951: 149), „na týden, na dva týdny“ (HÁLEK 1951: 151), „v neděli odpoledne“ (HÁLEK 1951: 93), „po tři léta“ (HÁLEK 1951: 78). Čas je určován také nepřímou. To znamená, že je zachycen či přiblížen prostřednictvím nějaké události, např. „Bylo to za časů, když po těch dlouhých vojnách v minulém století bylo

²⁶ Personifikace neboli zosobnění je druh metafory, kdy jsou významy lidské činnosti přisuzovány zvířatům, rostlinám, předmětům a abstraktním pojmům. (VLAŠÍN 1984: 272).

málo lidu pracovního [...]“ (HÁLEK 1951: 77), „Byla to doba, kdy ptáci se svolávají, aby se odstěhovali [...]“ (HÁLEK 1951: 111). Už v této ukázce je vidět, že čas je v několika případech vyjádřen i skrze změny v přírodě, např. „Křepelky »pod mezi« už se počaly klovat [...]“ (HÁLEK 1951: 57), „Když slunce ráno vstalo a v modrém vzduchu pobudil se ševel [...]“ (HÁLEK 1951: 93). Pojem o čase čtenář získává také na základě vypravěčových informací o některých postavách, např. „[...] takže Lence bylo na desátý rok, a Jíra už u nich sloužil tři léta.“ (HÁLEK 1951: 81), „Jíra byl již v letech, kdy mu hlas přecházel v mužský [...]“ (HÁLEK 1951: 109), „Když šlo Lence na sedmý rok [...]“ (HÁLEK 1951: 80).

Čas je v této povídce zachycován především časovými příslovci. Vět popisujících čas se zde vyskytuje málo. Z obrazných pojmenování se při popisu času objevují přirovnání:²⁷ „Čas mu u Lísků ubíhal jako proudem [...]“ (HÁLEK 1951: 74) a „A čas běží jako voda.“ (HÁLEK 1951: 79), dále pak jeden případ personifikace:²⁸ „Když slunce ráno vstalo [...]“ (HÁLEK 1991: 93).

V povídce *Poldík rumař* je čas zachycován pouze prostřednictvím jednotlivých časových výrazů, a to buď s významem obecným, např. „někdy“ (HÁLEK 1951: 158), „dříve“ (HÁLEK 1951: 161), „tenkrát“ (HÁLEK 1951: 163) nebo s významem konkrétnějším, např. „odpoledne“ (HÁLEK 1951: 161), „v neděli“ (HÁLEK 1951: 160), „večer“ (HÁLEK 1951: 171). V povídce nenajdeme samostatné věty, které by nějakým způsobem zachycovaly čas. Jedinou větou vztahující se k času je tato: „Mnoho let přešlo.“ (HÁLEK 1951: 186).

Jak bylo zmíněno, v této povídce je čas vyjadřován pouze časovými výrazy. Jediným větným vyjádřením času je již citovaná věta „Mnoho let přešlo.“ (HÁLEK 1951: 186).

* * *

Popisu času není v žádné z povídek věnován takřka žádný prostor. Čas je většinou vyjadřován pomocí příslovcí, často s významem obecným, neurčitým. Nejvíce konkrétní časové výrazy jsou užity v povídce *Na statku a v chaloupce*, kde se objevují údaje o počtu let, zároveň je zde přiblížena doba některých událostí, případně je čas naznačován přírodními jevy. Naopak nejméně určité časové výrazy se vyskytují

²⁷ Přirovnání je pojmenování, které pro značení jedné skutečnosti využívá její podobnost se skutečností druhou, se kterou je srovnávána na základě podobných vlastností (VLAŠÍN 1984: 301).

²⁸ Personifikace neboli zosobnění je druh metafory, kdy jsou významy lidské činnosti přisuzovány zvířatům, rostlinám, předmětům a abstraktním pojmům (VLAŠÍN 1984: 301).

v povídce *Poldík rumař*. Kompozice všech povídek je chronologická, pouze v povídce *Na statku a v chaloupce* vypravěč krátce odbočí do minulosti.

ZÁVĚR

Cílem této bakalářské práce byla charakteristika slohového postupu popisného v povídkách *Muzikantská Liduška*, *Na statku a v chaloupce* a *Poldík rumař* od Vítězslava Háška. Analyzován byl popis postav, prostředí a času.

Teoretickou část tvořily dvě hlavní kapitoly. První z nich představila život a tvorbu Vítězslava Háška, druhá pojednávala o slohových postupech. Stručně byly vymezeny slohové postupy informační, vyprávěcí, výkladový a úvahový, podrobněji pak postup popisný, jenž byl pro tuto práci klíčový. Praktická část obsahovala rozbor popisu postav, prostředí a času ve zvolených prózách.

V žádné ze tří povídek se neobjevil ucelený popis některé postavy, tzn., popis zahrnující informace jak o vzhledu, tak o povaze. Co se týče vzhledu, uvedeny byly většinou pouze ty znaky a vlastnosti, které se jevily jako výrazné či neobvyklé. Povahové vlastnosti pak byly vyjadřovány především nepřímo, explicitní vyjádření se objevovala zřídka. Nejpodrobnější popis jsme zaznamenali u hlavní postavy povídky *Poldík rumař*, naopak v povídkách *Muzikantská Liduška* a *Na statku a v chaloupce* byl popis protagonistů dokonce stručnější než popis některých postav vedlejších.

Popis prostředí byl nejvíce rozpracován v povídce *Na statku a v chaloupce*, kde jsme zaznamenali popis chaloupky, statku i přírody, zatímco ve zbylých dvou povídkách se informací o okolním prostředí vyskytovalo velice málo. Společným prvkem, který se nacházel v každé povídce, bylo užití zeměpisných jmen, které zpřesňovaly místo odehrávání příběhu (*Záruby*, *Kopeč*), přičemž u povídky *Poldík rumař* se jednalo o místa skutečně existující (*Vltava*, *Podskalí*).

Nejmenší prostor ve všech povídkách byl věnován popisu času. K jeho určování většinou sloužila časová příslovce s často obecným, neurčitým významem. Nejkonkrétnější časové výrazy byly patrné v povídce *Na statku a v chaloupce*, kde se objevovaly i údaje o počtu let. Kompozice povídek byla chronologická, pouze v povídce *Na statku a v chaloupce* se vypravěč krátce vrací do minulosti.

Z hlediska větné stavby popisu byla hojně užívána souvětí, skládající se mnohdy z několika vět, v nichž byly používány kromě čárek i středníky, dvojtečky či pomlčky. Výjimkami byly pouze pasáže týkající se popisu času, které byly tvořeny větami jednoduchými, příp. v nich větné vyjádření úplně chybělo a nahrazovala jej pouze časová příslovce. Ve spojení jména a shodného přívlastku jsme v mnohých případech zaznamenali obrácený slovosled.

V popisu se často objevovala obrazná pojmenování, z nichž nejfrekventovanější byla přirovnání. Nejvíce se uplatňovala při popisu postav, avšak častá byla i u popisu prostředí a času. Hojně užívaným prostředkem byla také personifikace.

SEZNAM LITERATURY

BEČKA, Josef, Václav. *Česká stylistika*. Praha: Academia, 1992. s. 467.
ISBN 80-200-0020-8.

BRABEC, Jiří. *Dějiny české literatury*. 1. vyd. Editor Jan MUKAŘOVSKÝ, editor Miloš POHORSKÝ. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961. 631 s.

ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ. *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-961-4.

ČECHOVÁ, Marie. *Čeština - řeč a jazyk*. 2., přeprac. vyd. Praha: ISV, 2000.
Jazykověda (Institut sociálních vztahů). ISBN 8085-866-57-9.

DOSTÁL, Vladimír. *Hálek sociální*. Praha: Československý spisovatel, 1951.
Knihovnička Varu (Československý spisovatel).

DVORSKÝ, Ladislav. *Kapitoly o popisu*. Praha: Novinář, 1988. Knihovnička Novináře.

HÁLEK, Vítězslav, SCHULZ, Ferdinand, ed. *Spisy Hálkovy*. V Praze: tiskem a nákladem Dra. Edv. Grégra, 1878.

HÁLEK, Vítězslav. *Povídky*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1951, 544 s. Národní knihovna, sv. 28.

HÁLEK, Vítězslav. Vítězslav Hálek: 5.4.1835-8.10.1874 : *malá personální bibliografie k 140. výročí autorova narození*. Olomouc: Vzorová okresní knihovna, 1975. 6 s.

HUBÁČEK, Jaroslav. *Čeština pro učitele*. Vyd. 4., upr. Odry: Vade Mecum Bohemiae, 2010. ISBN 978-80-86041-37-7.

CHALOUPKA, Adolf. *Vítězslav Hálek*. Praha: Orbis, 1949. Kdo je (Orbis).

CHLOUPEK, Jan. *Stylistika češtiny*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. 294 s. Učebnice pro vysoké školy. ISBN 80-04-23302-3.

Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 1. vyd. Editor Vladimír Forst. Praha: Academia, 1993, 589 s.

NEJEDLÝ, Zdeněk. *Tyl. Hálek. Jirásek*. V Praze: Československý spisovatel, 1950.
Knihovnička Varu (Československý spisovatel).

SCHACHERL, M. DUDÁKOVÁ, P. SCHACHERLOVÁ, A.: *Slohové postupy a slohové útvary*. Cvičebnice. Vodňany: Gymnázium Vodňany, 2014, 158 s.
ISBN 978-80-905874-0-3.

ŠVANDOVÁ, Alena. *Vítězslav Hálek*. Odolena Voda: Město Odolena Voda, 2012.
ISBN 978-80-260-1362-4.

TICHÝ, Vítězslav. *Básník Vítězslav Hálek*. Praha, 1944.

VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Vyd. 2., rozš. V Praze: Československý spisovatel, 1984, 465 s.

VLČEK, Jaroslav. *Dějiny české literatury*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1960. 781 s.